This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

JIRECEK
BULGARSKOTO
KNIAZHESTVO...

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

С 144

БЪЛГАРСКОТО

КНЯЖЕСТВО

отъ

Dr. КОНСТАНТИНЪ ИРЕЧЕКЪ.

Прѣвелъ отъ чешски Г. БЕНЕВЪ.

ПЛОВДИВЪ,
КНИГОПЕЧАТНИЦА НА ЯНКО С. КОВАЧЕВЪ
1878.

Jireček, Jose! Konstantin

БЪЛГАРСКОТО

КНЯЖЕСТВО

отъ

Dr. **КОНСТАНТИНЪ ИРЕЧЕКЪ.**

Прѣвелъ

Г. БЕНЕВЪ.

ПЛОВДИВЪ
КНИГОПЕЧАТНИЦА НА ЯНКО. С. КОВАЧЕВЪ.
1 8 7 8.

очи» поглеждатъ това бѫдѫще елдорадо, като правятъ великолѣпни планове за населяването на тѣзи хубави земи и какъ да придобиятъ за себе си природното имъ богатсво. Други пакъ, отъ които на западъ сѫ по-много, размишляватъ върху новата Българска дърржава съ голѣми страхове и недовѣрие. Тѣмъ се чини че собственно Россия се е разширила дори до Егейското море, че България не ще бѫде друго, освѣнь часть отъ руската дърржава; нѣма казватъ тѣ никаква домашна своя миналость, никакво по-старо развитие на нѣкаква си дърржавна идея, никакво друго естественно основание, освѣнь неотколешнитѣ „bulgarian massacre;" ненадѣйно Българитѣ получиха такъвзи даръ отъ Русситѣ, и така несъмненно е, споредъ тѣхното мнение, че Русситѣ подирь нѣколко години ще присъединятъ новото княжество камъ областитѣ на своето обширно царство. Освѣнъ това, казватъ, България се намира само между Балкана и Дунава; поне тамъ е на картата забѣлѣжена. А пакъ сега я разширочиха дори до Егейското море и до Албания!

Драмата, която отъ четири години насамъ се разиграва на Балканский полуостровъ, завари Европейското общество неприготвено. Едва въ послѣдне врѣме по причина на военнитѣ събития нѣкои пооснователни знания за земитѣ и народитѣ подбалкански отвориха си пѫть не само между многобройното общество, но и между вѣстникаритѣ и дипломатитѣ. Не бѣше отдавна когато четѣхме въ вѣстницитѣ сериозни членове, че щѣло да се нареди ново „Дунавско" (!) Княжество въ Ерцеговина, или политически размишления подобни на това, че Бъл-

гаретѣ въ 1876 год. своето възстание което се свърши съ ония „Bulgarian atrocities“, нарочно го направили въ половинъ Гърцката Трания, за да могжтъ послѣ да разширочатъ бжджщата си дръжава и въ тия страни; сжщо така скоро бѣше когато Англиийский Morning post казваше, че Българский езикъ е съвсѣмъ необработенъ, съвсѣмъ още безъ литература и че едва въ послѣднитѣ години съ русско усилие малко нѣщо се поугладилъ.

А при всичко това заради вжтрѣшнитѣ земи на Балканский полуостровъ има хубава и голѣма литература отъ разни пжтешественици. Отъ началото на нашето столѣтие пжтници отъ всичкитѣ почти Европейски народи се занимаваха да изслѣдоватъ, и тъй да речемъ, да откриютъ тия страни. Обаче тѣзи мжже види се не писали за своитѣ съвременници нито на западъ нито на истокъ, а за бжджщностьта; тѣхнитѣ книги не намѣриха други читатели, освѣнь нѣколко учени специалисти и нѣкой проницателенъ консулъ или генералъ.

Тъкмо сега въ послѣднитѣ недѣли много пишатъ и говорятъ за Западна България, за Македония. Гърцитѣ викатъ че тамъ всичко е грьцко а не Българско: а пакъ Англичапитѣ пращатъ своя цариградский консулъ да издири така ли е това нѣщо. Но по-точно поучение, нежели въ консулскитѣ рапорти, тѣ биха намѣрили въ книгитѣ на пжтешественицитѣ, и то най-много пакъ въ Английскитѣ. Още въ 1804 год. Английский полковникъ Leake пжтувалъ въ Западна Македония, гдѣто е границата между народноститѣ Гърци и Българе. Малко подиръ него френецътъ Pouqueville, който билъ консулъ на

Наполеона I при самозванеца Али-паша Янинский, пѫтувалъ такожде въ тая страна, гдѣто като дошьлъ отъ къмъ югъ въ равнището, що е на югъ отъ Костуръ, оставилъ послѣднето грьцко село и стѫпилъ вече на Българска земя. Истинский обявитель на Европейска Турция е френския геологъ Ami Boué, който довръшилъ пространното си пѫтуване по Европа съ коренно изслѣдование на Балканский полуостровъ, комуто посветилъ четире години (1836—1839); неговата „Европейска Турция" въ четире части и „Itineraires" въ двѣ части сѫ основата на всичкитѣ издирвания, които по-послѣ се извьршиха. Прекраснийтъ образъ на западна Македония, на нейнитѣ гори, лѣсове и жители открива се намъ въ дневника на Нѣмския ботаникъ Грисебахъ (1841). Англичанката miss Walker въ едно хубаво иллустрировано списание описва пѫтуваньето си, което тя направила съ своята дружина по Македонскитѣ езера Охридско, Гьорджанско и Костурско (1864). И тя на всѣкждѣ видѣла Българи както и госпожитѣ Mackenzie и Irby на които пѫтешественното описание по славенскитѣ земи на Европейска Турция 1876 заслужва голѣма похвала. Австрийский консулъ Hahn (1858, 1864) обходилъ Албания и Македония и той съобщава подробни описания и списъци за градоветѣ и селата съ извѣстия за населението имъ. Най-новий Нѣмски естествоиспитатель Rockstroh пѣшкомъ обходилъ голѣма часть отъ Македония и се запозналъ съ тамошнитѣ Българи. Разширенностьта на Българската народность отъ Дунава дори до Солунъ и Костуръ е назначена въ народоописателнитѣ харти на Европей-

а Турция отъ френския консулъ Lejean (1861) отъ Берлинския професоръ Kiepert (1867). Нѣ- съмнение че никой неможе каза, какво тия сичтѣ пѫтешественици сѫ били русски емисари или къ че нарочно сѫ писали въ полза на Българи-, защото мнозина отъ тѣхъ не знаеха българско- минѫло нито имъ дохождаше на умъ каква поли- ческа важность ще има този народъ въ бѫдѫщето.

Въ новитѣ вѣкове Българитѣ подъ Турското авителство станаха народъ дѣйствително вѫтреш- земский, заради това така дълго бѣха непристѫп- за влиянието на чужденцитѣ и неизвѣстни на угитѣ народи. Въ 1393 год. падна Търново въ рски рѫцѣ, въ 1398 год. се предаде послѣдниятъ лгарский свободенъ градъ, Видинъ, а въ 1444 д. послѣднето опитвание на срѣдневѣковното хри-ианство за да се испѫдятъ турцитѣ отъ Европа, свърши съ пораженето при Варна. Слѣдъ поко- нието на Влашко, Молдова, Сърбия, Босна, Унга- ия и Седмиградско Българитѣ вече се намираха въ мата вѫтрешность на обширното турско царство. о военний и самостоятелний старобългарский духъ рѣзъ дълги врѣмена не изгасиѫ. Отъ началото тур- итѣ оставиха на Българитѣ много правдини, а акъ на многочисленни мѣста, наречени „войнишки" села въ планинитѣ, тѣ отстѫпиха особенни реимущества; въ Охрида остана народната църква ъ своя самостоятеленъ Архиепископъ независимъ тъ Грьцкия Цариградски Патриархъ; и християни- китѣ благородници въ нѣком страни дълго врѣме ротивостояха. Освѣнъ това турцитѣ иматъ тая за- луга, дѣто цѣла България, която въ XIV вѣкъ

бѣше съвсѣмъ раздробена на части, тѣ пакъ ѭ съ-
единиха подъ едно правителство, чрезъ което уле-
сниха развитието на общитѣ интереси между свои-
тѣ подданници. Въ по-старитѣ врѣмена нѣколко го-
лѣми възстания противъ турцитѣ сѫ предприемани.
При края на XVI вѣкъ когато Седмиградский князь
Сигмундъ Батори и Влашкий князь Михаилъ Витезъ
разбиха нѣколко пѫти турцитѣ на Долний Дунавъ, то-
гась всичкий полуостровъ отъ Черна Гора до Черно
море се разшава. Българитѣ възстанаха въ старата
царска столица Търново, но противъ голѣмата турска
сила неможаха нищо да извьршатъ. Въ XVII стол.
нѣколко пѫти се възбунтуваха горскитѣ градове въ
западний Балканъ. Сѫщо така и охридскитѣ Архиеписко-
пи въ тѣзи врѣмена не веднажь работиха съ чуждитѣ
царства за помощь противъ турцитѣ, именно съ Испа-
ния, която тогасьвладѣеше въ Неаполь, и съ Папата.

Кѫдѣ края на XVII вѣкъ Австрийцитѣ изгони-
ха отъ Унгария турцитѣ и навлѣзоха въ Сьрбия.
Подирь много стотини години сега първъ пѫть въ
вѫтрешностьта на Балканский полуостровъ видѣха
се християнски войски. Въ 1689 год. Маркграфъ
Лудовикъ Баденский спечели блѣстяща побѣда при
Нишъ; Нишъ, Видинъ и Прищина се захванаха отъ
Австрийскитѣ войски; нѣкои отдѣления приближиха
се даже до София а други прѣзъ Косово поле дори
до Скопие въ Македония на Вардаръ. Но всичко то-
ва на слѣдующата година пакъ се изгуби. Тѣзи съ-
бития твьрдѣ много въодушевиха християнското на-
селение. Мислеха че турското царство въ Европа
вече ще падне. Но подирь несполукитѣ на Австрий-
цитѣ, Християнитѣ които бѣха възстанали или се

готвяха да възстанжтъ, бидоха принудени да бѣгатъ въ Австрийската земя за да се избавятъ отъ отмъщението на старитѣ свои господари. Не само Сърби и Арнаути (Албанци), но и Българи се преселиха подирь Австрийскитѣ войски. Жителитѣ на Чипровецъ и отъ други горски мѣста въ Балкана заселиха се въ Седмиградско; на тѣхнитѣ болярн царь Леополдъ I. подтвърди привилегиитѣ, които имъ били дадени нѣкога си отъ българскитѣ царие. А когато чрезъ блистателнитѣ побѣди на принца Евгения Савойский Австрия на пожяревацкия миръ (1718) придоби голѣма часть отъ днешното Сръбско княжество и Мала Влахиа до р. Алута, тогасъ и Българетѣ начнаха пакъ да се надѣватъ за да се освободятъ; отъ тия врѣмена сж останали българскитѣ колонии въ Банатъ, които иматъ на брой около 26,000 души. Въ 1737 год. Австрийцитѣ пакъ достигнаха до околностите на Срѣдецъ, но военното щастие скоро съвсѣмъ ся промени и войнаната се свърши съ това че Австрия изгуби Сърбия и Мала Влахия.

Отъ това врѣме Българитѣ и въобще южнитѣ Славене престанаха да се надѣватъ за помощь отъ Австрия и обърнаха очитѣ си къмъ Руссия. Още въ XVI столѣтие Охридскитѣ Архиепископи пжтували въ Россия да събиратъ за своята церква пари, и още тогасъ, както видиме отъ извѣстията на Венецияннскитѣ посланници, турцитѣ твърдѣ добрѣ проумѣвали опасностьта отъ Россия, на която единовѣрцитѣ живѣятъ въ цѣла България, въ Сърбия, въ Босна и въ Гръция. Ювославяискитѣ борци и духовни лица често пжтуваха въ Россия; отъ Россия пращаха

ги и пари за черквитѣ и монастиритѣ въ Югославенскитѣ земи. Русския царь стана глава на всичкий православенъ свѣтъ. Въ XVII столѣтие Русситѣ още повече начнаха да обращатъ внимание къмъ православнитѣ християни подъ турското иго, и то не само Московскитѣ царие но и малорусскитѣ хетмани. На това нѣщо много спомогна книжевната дѣятелность на хърватина Георги Крижанича, който билъ основатель на „панславизмътъ". Списанията на Крижанича споредъ както вече въ най-ново врѣме е доказано, твърдѣ добрѣ били познати на царетѣ Алексия и Теодора, а особенно на Петра Великий. Освѣнь това херцеговскитѣ, черногорскитѣ и далматинскитѣ преселенци, Графъ Сава Владисавлевичъ, Вице-адмиралъ Змаевичъ, Полковникъ Михаилъ Милорадовичъ и Капитанъ Иванъ Лукачевичь съ своитѣ извѣстия разбудиха у Петра Великий идеята за освобождението на Балканский полуостровъ. Тѣзи хора подѣйствуваха щото въ 1711 год. Россия направи съ Черна-гора съюзъ, който отъ онова врѣме и до сега трае непрекжснато. Но прѣди да встжпятъ Русситѣ на полуострова, тѣ трѣбваше да строшятъ силата на кримскитѣ Татари и да завладѣжтъ степите дори до морето и до молдавскитѣ граници, което изискваше много трудъ и много врѣме. При всичко това Християнитѣ се прѣселяваха още тогазъ отъ полуострова въ Россия, не само Сърби но и Българе. Сърби прѣселенци отъ нѣкогашната войнска граница задъ Мароша и Тисса съставиха жолония „Новая Сербия" въ степитѣ до татарската граница, а отъ Българитѣ билъ образованъ „Македонски" драгунски пълкъ.

Помислило би се че като се прѣселиха многобройни раждане и селене въ Австрия и Россия, то Българский народъ въ отечеството си се е лишилъ отъ послѣднитѣ елементи, които живо помняха старата свобода и които желаеха бързото освобождение на своето отечество. Отъ началото на XVIII столѣтие захваща се голѣмото упадване на българската народность. Отъ австрийскитѣ войни насамъ турцитѣ бѣха начнали да подпомагатъ цариградскитѣ Грьци (Фанариоти) противъ Славянитѣ и Румунитѣ. Въ Край-дунавскитѣ или Ромжнски княжества отъ 1711 г. Високата порта намѣсто домашни князове начна да туря на прѣстола членове отъ първитѣ и богати грьцки фамилии отъ Цариградъ. Въ сжщото това врѣме силата на цариградския Патриархъ растеше въ голѣми размѣри. Въ 1766 г. се уничтожи сърбската народна църква въ Ипекъ и нейнитѣ епископии се присъединиха на цариградский Патриархъ. На слѣдующата година сжщата сждба намѣри Българската Архиепископия въ Охрида. Наскоро властьта на Патриарха се прострѣ дори до р. Сава (прѣзъ Босна) до Карпатитѣ и до Полскитѣ граници. Всжду се поставиха грьци Епископи, ввеждаше се грьцкий езикъ въ църквитѣ, а което е най-важно, и въ училищата, разумѣва се че тѣзи училища били твърдѣ първоначални и нарочно опредѣлени само за духовенството. Отъ началото на нашиий вѣкъ повечето градове въ България бѣха почти погрьчени; грьцкий езикъ стана езикъ за образованитѣ а българский на селенитѣ и на проститѣ хора. Народното съзнание изчезна съ много малко исключение, а славното минало почти съвършенно ся заборави.

Де е трудно тъй въ Европа бѣха земи да [illegible] [illegible] елементъ достиса до Дунава [illegible] до турскитѣ граници. Това става явно [illegible] [illegible] отъ „гръцкий проектъ“ на царица Екатерина II. Тогава требало да продобие на сѣверъ черноморското крайбрѣжие. Австрия да получи Босна Сърбия. Влашко и Молдова пръ да останѣтъ [illegible] [illegible] имащества. Въ останалата Европейска Турция и въ гръцкитѣ острови щѣло да се възобнови Византийското царство съ конституция като Англия [illegible] и царь щѣлъ билъ да стане руский великий князь Константинъ.

По еллинизацията, която се усилвала, разпалили послѣднитѣ до тогасъ неизгаснали искри на старобългарското родолюбие. Въ 1762 год. монахъ Паисий, родомъ отъ Самоковското епископство, въ което се намира старославяний Рилский манастиръ, който никогашъ не е изгубилъ Българската народность, въ лаврѣтѣ на Светата Атонска гора въ Зографский манастиръ написалъ „История на Славяно-Българский народъ, за народитѣ за царетѣ и светитѣ Българи.“ Съ тая кратка патриотическа история, събрана отъ нѣколко книги и рѣкописи, захванаха се народното Българско движение. Съ пламенни думи Паисий се обръща противъ отпадницитѣ, които се срамуватъ за Българското си име и предпочитатъ да говорятъ гръцки, като казватъ не съ Грьци отвръща на Българитѣ тѣхното имало и имъ напомнува че тѣ първи се покръстиха, най-добри земи си усвоиха и че първитѣ славянски светци съ произлѣзли отъ Българскийтъ родъ. Съ голѣма скърбь се обръща противъ грьцкитѣ еписко-

пи, търговци и богати, хора безъ добродѣтели и несправедливи.

Книгата на Паисия се распространи въ многобройни преписи по всичкитѣ български краища, и ако и да не бѣ нигдѣ печатана, но тя най-много спомогна за пробуждането на Българский народъ. Скоро подирь това явиха се ученици Паисиеви, които допълняватъ и разширяватъ неговата Хроника; единъ отъ тѣхъ притурилъ списъкъ на 144 градове и голѣми села въ всичкитѣ части на Българската земя, отъ което се види че е ималъ ясно понятие за разширенностьта на народа си. Самъ си Паисий пѫтува съ хрониката си и дава да ѭ преписватъ. Като пѫтувалъ така той въ 1765 год. въ „войнишкото" село Котелъ (Казанъ), въ Источний Балканъ, запозналъ се съ единъ юноша, който послѣ станалъ неговъ главенъ ученикъ. Той билъ Стойко Владиславъ, най-напрѣдъ занаятчия а послѣ попъ и при това учитель (род. 1739, + около 1815). Слѣдъ като преминалъ той много авантюрни случаи, у Грьцитѣ придобилъ таквась важность, щото въ 1794 год. приелъ името Софроний и станалъ епископъ въ Враца. Но по причина на анархията която тогась владѣла въ Турция и която преобърнала земята на пустиня, той билъ принуденъ да се отстрани въ Букурещъ, гдѣто и умрѣлъ. Той издалъ първа печатана новобългарска книга, на простобългарски езикъ „Слова за празднични и недѣлни дни" (1806). Твърдѣ занимателенъ паметникъ сѫ неговитѣ мемоари, въ които съ простъ и добьръ слогъ разсказва какво му се случило прѣзъ живота. Прѣди да се ръкоположи за е-

даже въ самий Цариградъ прѣди да се извѣсти
палеонъ за това. Но Наполеонъ вече билъ тр
налъ по онова врѣме къмъ Москва и Русситѣ к
спечелиха Бессарабия чрезъ Букурещкий миръ, б
же се върнаха да защищаватъ отечеството си. О
онова врѣме Россия се простира до Дунавското
стие; Българитѣ съ хиледи се прѣселяваха въ
пустената Бесарабия, гдѣто въ 1812 г. се счита
вече 38,000 души, най-много прѣселенци отъ Б
гария.

Възстанията на Сърбитѣ и Грьцитѣ причин
ха голѣмо движение въ България но нѣмáха н
какво друго слѣдствие, освѣнъ че множество хай
ци отидоха въ Сърбско и въ Грьция а въ Белга
скитѣ градове гдѣто грьцката е т е р и я (завѣра)
маха много привьрженци, когато избухвало нѣкакво въ
стание множество беззащитни и невинни хора би
избивани отъ побѣснелитѣ турци. Въпрочемъ възст
ние въ сѫща България по онова врѣме бѣше по
ти невъзможно, по причина на междуособнитѣ ту
ски войни, на владѣнието на кърджалиетѣ и от
русската война тъзи земя била съвсѣмъ истощена
а тъй сѫщо и твърдѣ уединена. Сърбитѣ имаха Ав
стрия задъ себе си, многобройни граничарски офи
цери воюваха въ тѣхнитѣ рѣдове и сърбскитѣ вое
води отъ части се изучиха въ онѣзи доброволничес
ки дружини които Австрия устрои когато по врѣ
мето на Иосифа вторий имаше война съ Турция
На Грьцитѣ спомагаше морето и тѣхнитѣ много
бройни търговски ладии, снабдени съ топове и всѣ
какво оружие за да се бранятъ противъ сѣверо-аф
риканскитѣ диваци а най голѣма подпорка имаха

ъ симпатиитѣ на образована Европа; че въ това тношение Влашко и Молдова не биле полезни за дно Българско възстание, става явно въ 1821 год. огато нещастнитѣ хетеристи въ тѣзи земи се повигнаха.

Рѣшителенъ прѣвратъ въ сждбата на България настана едва съ Одрински миръ. Въ 1829 год. Русситѣ подъ прѣдводителството на Дибича пристигнаха до Одринъ. Воюваха по крайбрѣжието на Черното море подпомагани отъ флотата. Въ Септемврия казацитѣ дойдоха до Люле-бургасъ и Чорлу; дѣсното крило при Еносъ и лѣвото крило на армията при Мидия се опираха на русската флота. Но войнитѣ въ Одринъ, за които въ Цариграоъ мислели че сж около 60,000 х. д., не бѣха повече отъ 20,000 х., Шкодренский паша съ силна войска арнаути приближился билъ близо до Пловдивъ за которто вече турцитѣ казвали че направилъ прѣдателство; освѣнъ това у войската начнаха да се явятъ болѣсти. Въ рѣшителната минута Русситѣ се възползували отъ страха на Турцитѣ и съ посрѣдничеството на Пруссия заключиха миръ на 14 Септемвр. Въ мирътъ се говори за освобождението на Гръция, Сърбия, Влашко и Молдова; Сърбия и Романскитѣ княжества минуватъ подъ русско покровителство. Тъзи война възбуди между Българитѣ много по-голѣмо въодушевление нежели първитѣ войни, участието на доброволцитѣ небѣше малочисленно, Българитѣ мислеха че земята имъ ще бжде освободена. Но съ договорътъ на мирътъ тѣхнитѣ надежди останаха излъгани. Българитѣ като не искаха да останатъ подъ турска власть, пакъ се на-

чна огромно прѣселение прѣзъ Дунавътъ. Около 25,000 х. д. отъ онѣзи страни, които бѣха завзети отъ Русситѣ, прѣмѣстиха се въ русска Бесарабия а още повече се прѣселяваха въ Влашко и Молдова. Отъ това врѣме Браила, Плоещъ, Александрия, Крайова, Гюргево, Зимничъ, Олтеница сѫ половина български градове, когато подъ Балканътъ напр. Сливенъ изгуби половината отъ своитѣ жители.

Чрѣзъ Одринский миръ, ако Българитѣ и да не спечелиха свобода, но отъ това врѣме се захваща истинското развитие на българското народно движение което отъ тогазъ получваше постепенно все по-обширни и по-опрѣдѣлени размѣри. Но още отъ най-напрѣдъ явява се въ това движение двойно направление. Едни твърдѣ добрѣ проумѣватъ, че по-напрѣдъ трѣбало да се избавятъ отъ разстящето погьрчвание, което се распространяваше чрѣзъ църквитѣ и училищата и че по-напрѣдъ трѣбало Българитѣ да станатъ народъ свѣстенъ, образованъ и силенъ съ народно духовенство; защото Турцитѣ не дозволяваха друго устройство и самостоятелность освѣнъ духовни. Този пѫть показаха Паисий и Софроний, на които слѣдствията истина че биле подкопани въ врѣмето на тридесето-годишната анархия, когато независимитѣ пяши и кърджелие вьршеха ужасни самоволия. Други пакъ като взимаха за примѣръ Сьрбитѣ мислеха само какъ да освободятъ отечеството си съ оружие въ рѫка. И двѣтѣ тѣзи направления отъ 1829 г. сѫществуватъ, често се сблъскуватъ, и едва въ наше врѣме се съединиха въ едно направление. Явно е че това е тра-

яло много врѣме до като достигнатъ една опрѣдѣлена цѣль.

Тогавашнитѣ обстоятелства въ Турско били благоприятни на тихото училищно, книжевно и духовно движение. Султанъ Махмудъ II (+ 1838 год.) като строши силата на независимитѣ паши и като истреби безчиннитѣ орди Яничари, захвана да съсрѣдоточава и да преустроява държавата си; самъ той прилѣжно и искренно се старалъ да введе равноправность между Християнитѣ и Мюсюлманитѣ. Неговътъ синъ Абдулъ Меджитъ (1839—1861) начна да владѣе съ издаванието на извѣстний Гюлхански Хатишерифъ, съ който се захваща единъ редъ отъ държавни актове за реформи. Тия двамина султани лично пѫтували по областитѣ за да наглеждатъ исправлението на старитѣ беззакония, и еднакво учтиво се относяли както къмъ Християнитѣ така и къмъ Мюсюлманитѣ; тѣхния примѣръ не подражаха най новитѣ султани, но управляваха царството отъ харемитѣ и отъ цариградскитѣ си палати. Като се введе нароплуванието по Дунава (1834), на Черното и Бѣло (Егейско) морета, събори се китайския зидъ, който едно врѣме преграждаше земитѣ на полуострова и пречеше имъ да иматъ сношение съ образованна Европа. Европейски учени пѫтници почнаха да навлѣзватъ въ вѫтрешностьта на полуострова и чужди консулати се устроиха по вситѣ голѣми градища. Между двата брѣга на Дунава настана голѣмо сближение а отъ това послѣдва и съединението между емигрантитѣ и домашното население. Български търговци се заселяваха въ Цариградъ, въ Смирна, Виена въ Букурещъ и въ Одесса.

Одесскитѣ търговци, между които на първо мѣсто били Априловъ и Палаузовъ придобили голѣми заслуги като турили основание на първитѣ български училища. Въ 1835 година въ родния си градъ Габрово тѣ наредили първо училище въ България, въ което сѫ учили на българсский езикъ и по западноевропейски начинъ. Въ това сѫщето време почнала да се развива литературата, разбира се, че само училищната и простонародната. Подирь десеть години (въ 1845 г.) български училища имало вече 53, отъ които въ крайдунавскитѣ градища 31, въ Тракия 18, въ Македония 4. Въ 1844 год. начналъ да се издава първи български вѣстникъ, и то въ Смирна; отъ 1849 год. българското вѣстникарство добре се закрѣпило въ Цариградъ. Наскоро захванали да се издаватъ книги съ по 2,000 подписници. Многобройни български юноши пѫтували въ Россия за да се образуватъ за учители и свещенници. Това ставало не само съ помощьта на търговцитѣ но и на самото Русско правителство, което сега начнало вече да се старае за въздвиганието на Българитѣ. Въ това врѣме между Русситѣ начнало се научно изучвание за южнитѣ Славяни; на това нѣщо много спомогналъ младия Карпаторуссинъ Венелинъ, който въ врѣме на войната въ 1829 год. издалъ книга за Старитѣ и Новитѣ Българи, която и между малкото образовани Българи служила за побуждение къмъ патриотически стремления и какъ да познаятъ сами себе си.

Това школско движение явно е че се прие съ голѣмо неодобрявание отъ страната на Грьцкото духовенство. Въздиганието на българскитѣ училища

829 г. не можяха да свършятъ — освобождението а България. Българскитѣ доброволци пакъ потеглиха заедно съ Русситѣ, а най много бѣжанцитѣ отъ Видинската страна. Нъ Англия, Франция и Австрия е завзеха заради Портата и съ Парижский миръ 1865) Россия изгуби пристжпъ къмъ Дунава, а по това и къмъ България.

Вжтрешното разглобѣване на Турция съ туй никакъ не се въспрѣ. Двадесеть-годишното врѣме отъ Парижский миръ до избухването на Херцеговското възстание представя занимателно позорище, за което съвременно Европа почти нищо не предчувствуваше. Турция пакъ като че бѣше държава силна, а между подданническитѣ ѝ народи и между нейнитѣ съсѣди ставали голѣми прѣпирни за кой ще наслѣди „болния человѣкъ". Това бѣше врѣмето на исторически права и претенции. Българитѣ мислѣха за обновлението на царството на Симеона, на Самуила и на Асеня II, което досѣгало до тритѣ морета; Сърбитѣ сънуваха за обновлението на Душановата монархия, която се простирала даже до Солунъ и по-нататъкъ; Гърцитѣ си правеха въображение за Византийско царство чакъ до Дунавътъ, Ромжнитѣ списваха за милиони тѣхни единородци задъ Дунавътъ и задъ Балканътъ, за които никой други нищо не знае; *) освѣнъ това въ Унгария споменуватъ при държавнитѣ праздници исторически-

*) Болинтинниано (1863) искарва числото на Южнитѣ Ромжни до 1,200,000 души, Деметреско (1873) до 1,500,000 души. вѣстницитѣ Albina и Familia до 2,150,000 души.

тѣ права които Унгарската корона била имала в Босна, Сърбия и България. При това на Златорогъ дипломатитѣ на всичкитѣ сили надваряха едни като защитници а други като учители на високата Порта. Едва появенинто на голѣмий бой не несе дѣлото въ кржгътъ пакъ на чистата дѣйствителность.

Една година слѣдъ Парижския миръ църковната распря между Българитѣ и Гърцитѣ распали се голѣма сила и трая цѣли 15 г. и Европа повече глѣдаше тжзи распря като на смѣшно дегматическа препирня на старитѣ Византийци, когато тя не бѣше за друго освѣнъ за границитѣ на една особенна самостоятелна Българска Църква, които слѣдъ врѣме можеха да станатъ граници на държавно тѣло, било то зависимо или независимо. Борбата бѣше върхо това, полуостровътъ въ бждще Грьцки ли ще бжде или Славянски. Отъ 1861 г. Българетѣ искаха не само народни владици, но и церковно самоуправление подъ единъ избиранъ Архиепископъ, който да сѣди въ Цариградъ подъ върховенството на Патриархътъ. Тѣзи свои желания тѣ подкрѣпяха съ исторически изслѣдования за уничтоженитѣ патриархати Търновский (уничтоженъ 1393 г.) и Охридский (уничтоженъ въ 1767 г.). Когато първитѣ опитвания не сполучиха, то веднажъ Българскитѣ водители потрудиха се съ помощьта на Франция да преведжтъ народътъ въ Уния съ Папата (1861 г.), но като Гърцитѣ Англичанитѣ, Русситѣ и Турцитѣ оттова доволно се стреснаха, то и унията незабавно изчезна; другитѣ велики сили не можеха да търпятъ таквозъ едно разширение на Наполеоновото влияние, който безъ

[illegible]

[illegible] 1856 [illegible] Григорий VI

[illegible] и [illegible] на Българ[illegible] [illegible]

[illegible] „Българ[illegible]българе.“

[illegible] се ограничавали само на крайду-

[illegible] между Балкана и Дунава, тамъ гдѣ-

[illegible] политическата область Туна ви-

[illegible], колкто подъ управлението на Мидхатъ паша

[illegible] Петровият [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] и българите. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

това ималъ голѣма сила въ Романия, Египетъ и Сирия.

Церковната распря пакъ се продължава съ голѣмо распаление и отъ двѣтѣ страни. Отъ найнапрѣдъ Гърцитѣ явно казваха че нѣма Българи, че недоволнитѣ относлѣ сж станали Славяне. Между това отъ Българскитѣ градища и села на много мѣста Гърцитѣ владици бидоха просто изгонени. По причина на фанариотскитѣ интриги множество хора бидоха заптирани, пращани въ заточение или изгонени изъ България. Средоточие на всичката распря бѣше Цариградъ, сѣдалището на най богатитѣ търговци и на Българската интелигенция; тукъ излизаха и българскитѣ вѣстници, защото освѣнъ въ главний градъ на друго мѣсто не бѣше дозволено да се наряди печатница. Въ Цариградъ живѣеха тогазъ постоянно около 40,000 даже и повече Българе, а лѣтно врѣме и до 100 хиледи. Освѣнъ Цариградъ въ църковния въпросъ най много се отличиха градоветѣ Пловдивъ и старатá царска столица Търново. Водитель на Българитѣ бѣше епископътъ Илларионъ Стояновъ Михаиловский, другаръ на Неофита Бозвели, възпитникътъ на Атинский университетъ (роденъ 1810 † 1875).

Едвамъ въ 1866 год. патриархъ Григорий VI предложи да се даде на Българитѣ полунезависимъ църковенъ окржгъ, на когото главния митрополитъ да носи титлата „Екзархъ на цѣла България.“ Но този окржгъ се ограничаваше само на крайдунавскитѣ мѣста между Балкана и Дунава, тамъ гдѣто била наредена политическата область Туна вилаетъ, която подъ управлението на Мидхат

1864—1868 служила за примѣръ да се образуватъ и други вилаети въ Турция. Тѣзи отстѫпки не задоволихѫ Българитѣ които се стремяха за съединението на всичкитѣ си съотечественици и въ Тракия и въ Македония, но Гърцитѣ се трудеха да докажатъ че тамъ никакъ нѣмало Българи *)

Тогавъ въ Македония се продължаваше найожесточенъ народенъ бой, защото тѣзи страна Гърцитѣ всегда считахѫ за своя. Но Гърци въ Македония нѣма на друго мѣсто освенъ по крайбрежията.

Въ вътрешнитѣ земи единчката подпора на Гърцката страна бѣха на половина погърченитѣ вече влахи Романи (Цинцари, Власи), които въ тѣзи страни сѫ прѣснати като търговци и занаятчии по градищата а като пастири въ горитѣ. Но и отъ тѣзи преобрегнатъ, малъкъ и почти изгубенъ народецъ, който не надминува число 200,000 души, непадѣйно се появи народно противогрьцко движение. Въ 1862 год. Апостолъ Маргаритъ, монаха въспитанъ въ Букурещъ, като се върналъ въ отечеството си, въ Романския градъ Влако-клисура близо при Костуръ, той основалъ първо Македонско

---

*) Область „България" подъ турското правителство не сѫществуваше; земята на Българитѣ бѣше раздѣлена на Пашалъци, а отъ 1864 год. на вилаети Дунавски, Одрински, Битолски и Солунски. Въ 1867 год. е наредемъ новъ вилаетъ въ София.

[illegible]

[illegible] Разовски [illegible] 1816 — 1868; той се изучи въ Атина и въ Цариградъ и отъ послѣ станалъ [illegible] и [illegible] и второвъ и въстанникъ. [illegible] се [illegible] въ [illegible] политическа [illegible] на [illegible] хайдуци. При всего много му помогнали хайдушкий войвода Кавалотъ Хитовъ [illegible] отъ Сливенъ. Той дѣйствувалъ въ цѣла България на устройствата на тайнитѣ комитети. Тъкмо [illegible] отъ [illegible] народътъ билъ разбунтуванъ твърдѣ много на тѣхъ се заселяваха граждани Черкези 1874 г. когато Руситѣ бѣхъ изгонени отъ Кавказъ. Слѣдствие на тѣхни бунтовническо приготовление бѣше Букурешъ главното свѣтилище на българскитѣ емигранти. Понеже Кримската war

никой не се надѣвалъ за помощь отъ Русия. надѣждитѣ на емигрантитѣ бѣха обърнати къ Сърбия, гдѣто князь Михаилъ Обреновичъ вече дена се приготвялъ за голѣмъ бой съ Турцитѣ. Хайдушкитѣ войводи почти постоянно живѣхъ въ Бѣлградъ.

Въ 1862 год. когато Турцитѣ бомбардирахъ Бѣлградъ, Раковски събра тамъ Българскитѣ легии. Балканскитѣ въстаници се появихъ на Пирпетския проходъ. Но Сърбия направи миръ съ Порутата. Новото движение настана когато на 1866 год. въ Влашко свалихъ Князь Куза и когато Гиргиевитѣ брайки се бореха съ Турцитѣ. Слѣдующата година Панайотъ и Тото прѣминаха съ малки хайдушки чети прѣзъ Дунавътъ, дойдоха горѣ на Балканътъ и се скрихъ по планинскитѣ върхове въ Сърбия слѣдъ нѣкои направихъ нѣколко битки. Голѣма часть отъ населенитѣ особенно въ Свищовъ бѣхъ въ споразумѣние съ въстаницитѣ. Заради това Митхатъ паша повѣрвъ г. нѣкои първи населници въ Търново и Свищовъ. Въ това само врѣме „Тайнѣй Централнѣй Българскѣй Комитетъ" изпрати единъ меморандумъ адресиранъ къ Султанъ Абдулъ-Азиза-Хана, „Великия Милостивъ Господарь и баща." Въ това любопитно писмо самостоятелна организация на всичкитѣ Български земи подъ върховната власть на Султана, на избора на нови наместници, разумѣва се приемането на народно събрание и народна милиция, земска войска и отдѣленъ данъкъ — почти сами това иска Българитѣ тази година спечелили. Нѣкои съмнѣние се съмнѣвалитѣ на тази адресъ

на умѣть и [illegible] изявяване на
нтѣ.

Въ 1868 год. князь Михаилъ е [illegible] на
война срѣщу [illegible] Високата Порта
го да отмести [illegible] [illegible] [illegible]
алета). Сръбски [illegible] [illegible] [illegible]
българската [illegible] [illegible] [illegible]
за Михаила [illegible] [illegible] [illegible]
вления. Българите [illegible] [illegible] [illegible]
ашо а отъ тѣхъ [illegible] [illegible] [illegible]
Димитра и на [illegible] [illegible] [illegible]
сили Българите. [illegible] [illegible] [illegible]
въ. Достигнаха до [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

вѣстиха за това и като не можаха нищо на вѣрно да уловятъ, нѣколко години трепереха отъ страхъ „отъ кометитѣ", за които никой не знаеше кждѣ сж и кои сж. Прѣдчувствуваха твърдѣ добрѣ, че едно всеобщо и ненадѣйно българско възстание би било много опасно за турското царство; защото, споредъ както Паисий казва, „България се намира въ срѣдъ турскитѣ земи близо до самия Цариградъ." Заради това държаха на сѣкждѣ въ държавата еги гарнизони и стражи; тъй сжщо при заселваннето на Черкезитѣ имаха прѣдъ видъ стратегическата важность на всичкитѣ горски проходи и пжтища. Мнозина подозрителни Българи, особенно хора пообразовани, испращаха ги въ Азия и ги заселяваха въ Диарбекиръ. Обаче ие трѣба да прѣмълчимъ, че емигрантитѣ твърдѣ много сами повредиха като се раздѣлиха на двѣ партии, на млада и стара, на сръбска и русска, въ вѣстницитѣ си караха се едни противъ други а по това тѣ силно подкопавахж довѣренностьта на народа къмъ себе си.

Каравеловъ и неговитѣ другари повече даже отъ Раковски се прилѣпихж къмъ Сърбитѣ, които и слѣдъ смьрта на княза Михаила никакъ се не отказаха отъ своитѣ планове. Но тия възгрѣния въ по-голѣмата часть на Българитѣ не намирахж удобрения, па даже между Сърбитѣ и Българитѣ се появи умраза, която въ дѣйствителнитѣ нейни размѣри може да си прѣдстави само този, който много години е прочиталъ юго-славянскитѣ вѣстници или който е пжтувалъ въ тѣзи земи. Прѣпирнята била за Македония. Тамъ Гърцитѣ, Българитѣ и Сърбитѣ

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. Сърбитѣ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] цар Стефанъ Душанъ [illegible]
[illegible] [illegible] на Българската и Византийската
[illegible] [illegible] [illegible] Македония, а [illegible]
[illegible] и Гесалия и Епиръ. Знаемо е, че [illegible]
[illegible]ръ (1355) това царство въ Македония [illegible]
[illegible] раздроби на множество малки държавици, [illegible]
[illegible]ано подиръ 16 год. (1371) бѣхж принудени да се
[illegible]чинятъ подъ върховната власть на Турцитѣ. Но
[illegible]царството на Душана, „царьтъ на Сърбитѣ и Гър
[illegible]итѣ, на Българитѣ и Арбанаситѣ“ по никакъвъ
[illegible]начинъ не трѣбва да се счита за царство на единъ
[illegible]ано народъ. Напротивъ, Българитѣ си наумѣвахж
[illegible]а старото Българско царство; въ X вѣкъ българ
[illegible]скитѣ царье имахж столицата си въ Македонскитѣ
[illegible]градове Прѣспа и Охрида, а въ XIII вѣкъ българ
[illegible]ската власть стигаше до Адриатическото море. На
[illegible]вѣстно е че при всичкитѣ преврати, нашиятъ остана
[illegible]лъ тамо Български до днесь, както стана явно
[illegible]отъ всичкитѣ описания на русскитѣ и западно евро
[illegible]пейскитѣ пѫтешественици. По причина на тѣзи ис
[illegible]торически въспоминания породихж се голѣми распри.
Единъ фантазистъ въ Бѣлградъ издаде карта, спо
[illegible]редъ която Сърбската народность се простира до
Солунъ и до Срѣдецъ, на което безъ съмнение мно
[illegible]го щѣше да се зачуди Вукъ Караджичъ, който най
добрѣ знаеше сърбския народъ, ако бѣше и той до
живѣлъ това. Отъ друга страна прѣкалени Българи

говорихѫ, че има българско население въ зе
сѣверъ отъ Шаръ, въ Прищина и Призрѣнъ
ги съвсѣмъ нѣма. Сърбскитѣ агенти и учит
то дохождахѫ въ Кратово, Прилѣпъ и въ др
кедонски градове, често се случваше да ги
народътъ твърдѣ не учтиво, понеже се
да докажѫтъ чи тамъ неживѣѭтъ Бълг
Сърби; че Българитѣ сѫ само около Черно
и че сѫ пославянени Татари*). И така
невъзможно въздиганьето на една сърбско-бъ
държава.

Въ тѣзи безпокойни обстоятелства
видѣхѫ че е нуждно да направятъ на Бъ
нѣкакви отстѫпки. Фуатъ-Паша (+1869) г
ваше щото Гърцитѣ колкото е възможно да
самотѫтъ, а на Българитѣ да се даде църкове
стоятелность за да не би да се присъединят
Русситѣ или къмъ Папата, па и въ двата т
чаи заради честото намисание отъ страна н
сия или на Франца щѣло да произлѣзе гол
пасность за турцитѣ. Освѣнъ това отъ като
ралъ Игнатиевъ стана Русски посланникъ въ
градъ Русситѣ пакъ усилно се стараяхѫ да
вятъ своето всемогѫще влияние, което сѫ
прѣди Кримската война. Най-послѣ на 28 ф
рий 1870 год. великий Везиръ Али паша
при себеси Българскитѣ и Гърцкитѣ прѣдста

---

*) Виждь М. С. Милоіевичъ, путопись дела
Старе Србіе Бѣлградъ, 1871, 3 части списание
но съ особитъ противъ български фанатизмъ,

имъ врхчи Султанский ферманъ, споредъ
ито се въздигна Българския Екзархатъ. Гра-
цитѣ на тая половинъ-самостоятелна Българска
рива трѣбаше да обѣмжтъ цѣлъ Дунавский вили-
ь (заедно съ Нишь, Пиротъ и София), въ Тра-
и епархиитѣ Пловдивска, Сливенска и Созополска,
Македония Кюстендилската и Велеската тъй,
то на Югозападъ тѣзи граници се простиратъ
ри задъ Вардаръ. Исключавать се само край-
рскитѣ градове и села на Черноморе и градътъ
овдивъ само съ 10 близки гърцки села. А
къ другитѣ епархии щѣхж съ гласподавание
рѣшжтъ дали ще останатъ при Грьцкия па-
архъ или трѣбва да се присъединятъ къмъ
зархията.

И така църкованата борба подиръ 15 год. се
ърши съ побѣда; Българитѣ придобихж автономия
своитѣ духовни и училищни дѣла. Въ 1872 год.
брахж си за прьвъ Екзархъ Антима, Видинския
адика. Гласоподавание стана въ нѣкои страни на
акедония; епархиитѣ Скопска и Охридска се при-
единихж съ Българската церква и въ Охрида биде
акоположенъ за Епископъ стария Македонецъ
атанаилъ Стояновъ, който въ 1852 год. написалъ
печаталъ въ Прага първа Българска брошура за
рковния въпросъ —" Приятелско писмо отъ Бъл-
рина на Гърцитѣ!" Училищата въ врѣмето на цър-
овната распра направихж голѣми успѣхи тъй
ото въ 1872 год. въ обширната Пловдивска епа-
ия имаше 16 главни училища, 305 взаимни и
4 дѣвиченски; въ по-малката Видинска епархия и-
аше до 80 училища. Въобще всичкитѣ училища се
ъ.

поддържаха отъ части отъ общинитѣ, отъ части чрѣзъ завѣщанията на родолюбиви Българи, а пакъ отъ части отъ църковнитѣ приходи. Главнитѣ училища въ Пловдивъ, въ Габрово и въ Желѣзникъ (Ески-Загра) можехѫ да се сравнятъ съ Западнитѣ Европейски реалки; въ Южна Бесарабия, която отъ 1812 год. е населена най много отъ Българи а въ 1856 по Парижский миръ се отстѫпи на Влашко, въ 1858 год. Николай Конаки Богороди, тогавашний „Каймакамъ" въ Молдова и синъ на княза Стефана-Богориди отвори Българска Гимназия.

Въ това сѫщото врѣме мнозина Българи се учехѫ въ иностранни училища като се приготвяхѫ за лѣкари и за учители, въ Россия, Букурещъ, въ Бѣлградъ, въ Загребъ, въ Виена, въ Прага и въ срѣднитѣ училища на други Чешски градове, въ Парижъ и въ Нѣмско. Българскитѣ ученици въ Россия съ голѣма щедрость се подпомагахѫ отъ благодѣтелнитѣ славянски дружества и мнозина отъ тѣхъ даже никакъ се невьрнахѫ, нъ останахѫ на Русска служба; въ най ново врѣме не само Одесски и Бесарабски Българи, нъ и родомъ отъ собственна България завзехѫ учителски мѣста на Русскитѣ университети или на гимназиитѣ (списателитѣ Дриновъ Жинзифовъ, Бончевъ, Станишевъ и др.) а нѣкои служихѫ въ войската (като напр. Генералъ Кишелски отъ Котелъ, Пълковникъ Кесяковъ отъ Пловдивъ) или пакъ имахѫ служба при консулитѣ на Востокъ.

От училищата въ Турция, които бѣхж бѣ много посѣщавани отъ Българитѣ особена важности и важность заслужва Американскій Робертъ Колежъ, за който монументалното зданіе стои на едно отъ най хубавитѣ на свѣта мѣста, при развалинитѣ на Румели-хисаръ въ Европейската страна на Босфора. Това достопамятно училище въ дигналъ въ 1862 год. Робертъ отъ Нюгаркъ и вложилъ капиталъ 40.000 лири. Управителятъ на училището почтенний Биросъ Хамлинъ, ученъ Американецъ, който отъ 1841 год. работи като учитель и образователъ на даровититѣ но прѣнебрѣгнати източни народи. Ученици тукъ дохождатъ около 250 най вече Арменци, Българи и Гърци освѣнъ тѣхъ тукъ има Американски и Европейски синове които оставатъ дапоживѣжтъ на въстокъ и още намиратъ се тукъ Французско Италиянски левантинци. Колкото до кржгътъ на учението това училище се сравнява почти съ нашитѣ (Чешки) гимназии, обаче нашитѣ гимназисти имать да позавиждатъ на мнозина млади Българи за оная самостоятелность, свѣжесть и пжргавина на духътъ, които при множеството на учебния материалъ, можжтъ да се развиждтъ само въ хубавитѣ школи на практическитѣ Американци. Обучението става на Английски, нъ прѣподаватъ се и другитѣ важни езици, които се употрѣбляватъ на въстокъ.

Американцитѣ и въ сжща България отворихж нѣколко по-долни училища като въ Самоковъ, въ Тулчи, въ Битоля и другадѣ, нъ тѣзи училища сж мисионерски съ религиозна цѣль както и училищата на французскитѣ Лазаристи и на Полскити резюрреиционисти (въскрьсници)

отъ това врѣме начна вѫтрѣшно да се събаря
да пада съ невѣроятна бързина. Това обращение н
много се почувствова въ България. Полаганитѣ
Екзархатътъ надѣжди бърже се осуетухѫ. Турци
се раскаяхѫ за гдѣто дали на Българитѣ о
ферманъ, па начнахѫ да слушатъ фанариотитѣ
не искахѫ да подтвърдѭтъ »Уставътъ« на Екз
хатътъ. Между самитѣ Българи се породихѫ прѣпир
да ли Екзарховото сѣдалище трѣбва да остане
ерменско-българското село Орта-кюю (въ Цариград
или трѣбва да се нарѣди вѫтрѣ въ Българск
отечество ново народно срѣдоточие. Твърдѣ различ
се приехѫ въ епархиитѣ си отново рѫкоположени
български епископи; едни отъ тѣхъ като бѣхѫ в
питанници на грѣцката школа, прости и лако
скоро възбудихѫ всички противъ себѣ си; а па
други (които бѣхѫ малко), възпитани въ духъ
на образованна Европа, посрѣщнахѫ се отъ на
да съ голѣма любовь. Гласоподаванието въ Ма
дония се въспре. Въ Струмица Гръцкия Епископъ
ротей съ помощьта на Турското Правителство
тваряше и прѣслѣдваше Българитѣ и така ги пр
нуждаваше да останатъ пакъ подъ патриархътъ;
коло Костуръ Българитѣ и Ромѫнитѣ не искахѫ
слушятъ Гърцкия епископъ и се отказвахѫ да
плащатъ духовенъ данъкъ: близо при Солунъ Бъ
гарското население (около Енидже Вардаръ и Кукуш
като неможяхѫ да се избавятъ отъ Гърцитѣ вст
пихѫ въ Уния съ Римската церкова. Освѣнь то
Турскитѣ дипломати намислихѫ да упропастятъ Бъ
гарскитѣ училища като ги отѫрвѫтъ отъ духове
ството и тѣ сами да ги управляватъ; по този н

инъ съвсѣмъ щѣше да бѫде подкопанъ напрѣдъ-ѣтъ и развитието на Българитѣ.

Желѣзницитѣ останахѫ недоправени, а паритѣ ито Турското правителство заради тѣхъ взема на аемъ отъ Западнитѣ дръжави разграбихѫ ги голѣмитѣ Турци и Западно-Европейскитѣ спекуланти.

Отъ Кримската война насамъ всѣка година дръ-авния дългъ се умножаваше ужь за желѣзници, за ѭтища, за поправания на рѣкитѣ и др. такива, най юслѣ работата дойде до тамъ щото дръжавнитѣ до-оди въскачвахѫ се до 180,000,000 фиоринти, отъ ито 150,000,000 даваха за исплащание на лих-витѣ на дръжавния дългъ, 20,000,000 взимаше Сул-ганътъ — Господарътъ на 700 жени, 150 евнухи и 800 коне, а за другитѣ дръжавни расходи. оста-ваше само 10,000,000! (*) И така трѣбвало ежа-дневно дългътъ да се умножава и могло да се прѣд-види че ще дойде таквазь минута, когато Европей-цитѣ неще даджтъ въ заемъ на Турцитѣ и тогазъ Турция ще бѫде принудена да спре плащанието на лихвитѣ. Между това населението дохождаше въ отчаяние по причина на голѣмитѣ данъци на които събирането при всичкитѣ обѣщания все пакъ сепрепродаваше на не-наситнитѣ беове и чорбаджии. Въ 1875 година имота на населението въ Европа и Азия билъ много по-вреденъ по причина на неплодородие; въ Татаръ-Пазарджикъ цѣната на хранитѣ станала шесть пѫти-по-скѫпа, а въ Мала-Азия появилъ се даже стра-шенъ гладъ отъ който измрѣли хиляди хора; въ сѫ-

*) S. Lewis Farley, The decline of Turhey. London 1875.

шото врѣме появили се болѣсти на добитъка въ Тракия и тай много богати и сиромаси хора изгубиха си всичкото имание. А купувачитѣ на десятъкътъ въ селата и градоветѣ изискваха съ силѫ да съберѫтъ данокътъ като че нищо не се е случило. Нѣмаше народътъ къмъ кого да се обърне за помощь; въ селата и въ градоветѣ, гдѣто консулитѣ нищо не виждахѫ, мюдюритѣ владѣяхѫ съвършенно по кефътъ си безъ да се грижатъ за ферманитѣ и ирадетата, които се издавахѫ въ Цариградъ едно слѣдъ друго. Въ Ени-Загра напр. единъ отъ потомцитѣ на Татарскитѣ Кримски Султани изгонилъ жителитѣ на селото Теке-Махале и усвоилъ нивитѣ имъ за да разширочи своитѣ чифтлици (1875). Не е чудно гдѣто въ самий Пловдивъ Пашата бѣше единъ человѣкъ, който не знаеше нито турски да пише! Безопасность съвсѣмъ нѣмаше; въ Македония до Битоля въ околностьта на главния вилаетски градъ гдѣто постоянно е мѣсто на едно отъ войнишкитѣ срѣдоточия, тамъ се скитахѫ чети конни Арнаути, паляхѫ и грабѣхѫ селата или плѣняхѫ търговскитѣ кервани. А пакъ Черкезитѣ крадяхѫ цѣли стада добитъкъ и обирахѫ кѫдѣ когото можяхѫ.

Въ сѫщето врѣме бърже отиваше напрѣдъ осиромашаванието на турцитѣ. Тѣ макаръ повечето и да бѣхѫ потомци на богатитѣ чифтликчии, нъ въ послѣдне врѣме живѣехѫ или на държавно иждивение като заниимавахѫ различни служби, или се поминувахѫ съ занаятъ и малка търговийка, или пакъ не се стараяха никакъ за прѣхраната си като се надържяха на това че тѣ сѫ турци. Отъ 1872—1875 год. въ Татаръ-Пазарджикъ и околностьта продадоха

се до 2.000 парчета турски земи които повечето прѣминаха въ Християнски ръцѣ: въ Юго-източна Тракия богатитѣ нѣкогажъ турски благородници за тридесеть години изчезнаха по причина на харемския животъ и на своята ленивость. И така се породи турский пролетарятъ въ челото на който стояхж осиромашелитѣ бѣове и аги. Съ умраза тѣ гледаха растящето богатство на напрѣдналитѣ Християни и съ нетърпение очикваха оная минута когато ще можатъ да се хвърлятъ върху по-богатитѣ отъ тѣхъ Българи и пакъ съ оржжие да имъ взематъ имотътъ и паритѣ. Нарочно въспалваха турското население и го дразнехж съ прикаски за тайнитѣ „Комети" (комитети) и разсказваха че Българитѣ се приготвятъ да избиятъ всичкитѣ Турци. (*)

Тѣзи агитации намѣриха голѣма подпорка въ произшествията, които на 1873 год. се случиха въ Софийско, Троянско и Ловчанско. Василъ Левский, дияконъ отъ Карлово до Балкана и Панаиотовъ другарь билъ много добрѣ нарѣдилъ организацията на тайнитѣ комитети, особенно въ Софийско, въ срѣдний балканъ и въ Срѣдня гора. Хиляди хора имаха споразумѣние съ него; въ много села селянитѣ нощѣ когато мѣсецътъ грѣеше правяха военни упражнения. Турцитѣ знаеха за Левский но той всегда сполучваше да избѣгне като се прѣоблачаше твърдѣ различно, като попъ, френецъ, турчинъ или като селянинъ. Но въ 1873 год. неговата дѣятелность се издаде по причина на невниманието на единъ неговъ другарь и по прѣдателството на единъ попъ който ис

*) Виждь пжтешественнитѣ записки на проф. Дринова за Тракия 1875 въ Славянский сборникъ, дѣлъ II (Петроградъ 1877).

калъ да усвои събранитѣ заради възстанието пари. Левский тогазь билъ облѣченъ въ турски дрѣхи и се намиралъ въ едно село, когато го нападнали; той юнашки се бранилъ нъ билъ уловенъ съ мнозина други. Той прѣтърпя всѣкакви мжки безъ да издаде нѣкого, нъ другитѣ затворени разсказаха за расширенностьта на комитетитѣ таквизь голѣми подробности, щото турцитѣ твьрдѣ много се уплашихж. Левский съ другаря си безъ забава бидоха наказани съ смьрть въ София; другитѣ около 60 затворници испратиха се на заточение въ Мала-Азия. Тжзи случка уплаши Българитѣ и комитетитѣ се распрьснаха, макарь не всичкитѣ.

При крайтъ на 1874 год. отвориха се засѣданията на Сърбската скупщина, гдѣто много говориха за освобождението на раитѣ и за историческата задача на Сърбия. „Източний въпросъ" излѣзе пакъ на явѣ. Въ Юлия 1875 възстана Херцеговина. Раята добрѣ разбра че сега е вече дошьлъ рѣшителния часъ. И въ България народътъ захвана да се движи. Очякваше се Сърбия да обяви война на турцитѣ. Въоржжени хора явно излазяха на пжтищата и въ градоветѣ. Но портата била приготвена на всичко. Когато въ околностьта на Стара-Загора (Ески-Загра) и Чирпанъ се появи една малка дружина отъ невнимателни незадоволници, то и въ двата тѣзи градове турцитѣ запрѣхж около 800 души, виновни и невинни, учители, попове, търговци и ученици. Турскитѣ селяни въ Източна Тракия почнаха да ходятъ на чети въ Българскитѣ села, гдѣто грабѣха и казваха на народътъ да се остави отъ своитѣ полски работи защото слѣдъ байрямътъ ще го иско-

лятъ. Правителството на всѣкадѣ раздаваше оржжия на Мохамеданитѣ.

Настана 1876 год. въ всичкий полуостровъ работитѣ стояха тъй злѣ, щото не бѣ възможно да се помисли че може нѣкакъ съ миренъ начинъ да се възроди турското царство. Пропастьта която дѣлеше двѣтѣ класси на жителството, отъ день на день се уголѣмяваше. Християнитѣ искаха на дѣло да се осжществи обѣщанната равноправность, да се приеме рѣдътъ на цивилизована Европа, тѣ искаха образованность, безопастность и справедливость; а Турцитѣ и потурченитѣ желаяхж да се повърнатъ онѣзи врѣмена, въ които мохамеданина бѣше господарь а гяурина робъ, когато въ Турция владѣеше неограничено самоволие и юмручното право (правото на по-силния), и когато великитѣ сили не се намисаха въ вжтрѣшнитѣ дѣла на Турция. И тъй кървавата катастрофа стана неизбѣжна.

Българитѣ изявиха желанията си още прѣзъ тжзи зима съ прошения дадени на Великий Везиръ, въ които го молѣха да уничтожи досегашния военний данъкъ и Християнитѣ лично да испълняватъ военната служба, и второ, половината отъ чиновницитѣ въ България да се взима измѣжду Българитѣ. Отговоръ на тѣзи справедливи искания бѣхж нови Султанови фермани и обѣщания за нови реформи. Но съ тѣзи „поправления,“ които дѣйствително и строго се извьршиха, положението на християнитѣ стана само по-тѣжко и по-горчиво. Финанциалното състояние на Високата порта отъ появението на Херцеговското възстание стана тжй лошо щото въ Септемврий 1875 год. прѣкъснаха да плащатъ лих-

витѣ на държавнитѣ дългове. Заради това първитѣ реформи бѣха финанциялни, сиречь нови данъци. Отъ тѣхъ най-лошия бѣше данокътъ нарѣченъ: тапж парасж. Всѣкой който имаше една часть земя бѣше принуденъ да си купи отъ правителството ново подтвърждение на този свой имотъ и то за всяка часть отдѣлно, разумѣва се все за пари. А който не би си купилъ таквазь тапия, той щѣлъ да плаща голѣма глоба. За да се събиратъ по-много пари, на чиновницитѣ обѣщали 18 %. А за да бждатъ глобитѣ по-голѣми, на много мѣста правителството даже не обяви тжзи заповѣдь; на други мѣста нѣкои чиновници по селата взимали на селянитѣ вѣхтитѣ тапии съ обѣщание че ще имъ се даджтъ нови, а слѣдъ нѣколко дни дохождатъ други турци и глобятъ селенитѣ че нѣматъ никакви тапии. Войнишкий данъкъ (беделъ), който по-напрѣдъ плащаха всичкитѣ мжже християни отъ дѣте до старецъ, измѣни се по такъвъ начинъ, щото до сегашнитѣ доходи отъ този данъкъ разхвьрлиха се само на хора способни за войници (отъ 20—40 год.), и тжй много сиромаси които въ годината едвамъ спечелваха около 1000 гроша, бѣха принудени да плащатъ 300—400 гроша беделъ. Данъцитѣ за наслѣдствие се уголѣмиха; кадѣто нѣкой е умрѣлъ, чиновницитѣ тозъ часъ съ въоруженитѣ си слуги почти цѣлий домъ испразднюваха. Покрай това вѣхтия данъкъ на десятъкътъ се взимаше отъ ненаситнитѣ закупници все пакъ по стария грабителственъ начинъ. Освѣнь тѣзи народътъ бѣше принуденъ да работи пжтища, да докарва дърва, пѣсъкъ и камьни, и то не само които живѣеха покрай пж-

тищата, нъ и онѣзи села които бѣха далечь отъ тѣхъ. Най-много търпѣха онѣзи страни, гдѣто турскитѣ войски минуваха за въ Херцеговина и за Босна или пакъ за Сърбскитѣ граници; въ таквизь села гдѣто имаше 50 кола, тамъ турцитѣ изисквaха 100 кола; за онѣзи които неможяхж да се намѣрятъ зимаха парично възнаграждение. Най-послѣ почнаха да докачатъ и политическитѣ правдини. Въ всичкитѣ общински съвѣти половината членове бѣха турци, че макаръ въ селото или въ градътъ тѣхъ малко или много ги имало; другата половина се състоеше отъ прѣдставители на всичкитѣ други народности, отъ Българи, Гърци, Ерменци и Евреи. Явно е че по този начинъ по-голѣмата часть отъ населението особенно въ градоветѣ твърдѣ злѣ се застжпваше. Министърътъ на правосждието Джевджетъ паша лично пжтува на вжтрѣ въ дьржавата за да разглѣда какъ се полагатъ въ дѣйствие новитѣ реформи. Когато въ Пловдивъ му направихж забѣлежка че много установления сж несправедливи, той простичко казалъ: „Комуто се не аресва и който иска да се испълняватъ законитѣ, той нека иде въ Америка да живѣе!"

Бѣснението на Мохаметанитѣ растѣше отъ день на день като се распалвахж отъ злоба по причина на несполуката на турскитѣ войски въ бойтъ противъ Херцеговскитѣ възстанници и отъ гнѣвъ върху Черногорцитѣ и Сърбитѣ, които се приготвяхж да се биѭтъ за освобождението на своитѣ единоплеменници въ Босна и въ Херцеговина. Българската рая безъ това бѣше вече съ тѣхъ родственна и споразумѣна. Всѣкой часъ дохождаше извѣстие за

нѣкое убийство или обиръ. Въ джамиитѣ проповѣдвахѫ противъ Гяуритѣ, а пѫтници дервиши безъ никакво свѣнение застрашавахѫ Християнитѣ че щѫтъ ги истрѣбѭтъ. Старо-турский фанатизмъ навсѣкадѣ се пробуди, въ градоветѣ и въ селата. Чиновницитѣ на портата лишихѫ се отъ властьта надъ собственнийтъ си народъ. При това трѣбва да вземемъ въ внимание, че всичкитѣ турци бѣхѫ въоржжени и готови за бой — нели турчина е роденъ само за война а не за миръ, — между това християнетѣ слѣдъ толкози обезоржжвания едва имахѫ при себѣ си още нѣколко пушки и пищоли, които употрѣбявахѫ на пѫть или когато ходяхѫ на ловъ. Българитѣ бѣхѫ увѣрени че отъ правителството не трѣбва да очакватъ защита нито избавление. Всѫду драгоцѣннитѣ си нѣща и пари закопавахѫ въ горитѣ, въ полетата, въ градинитѣ и въ кѫщята. Всякой предчувствоваше че е близу „Вартоломейската нощь" и съ страхъ очакваше началото на пролѣтьта.

Нъ Българитѣ никакъ не искахѫ да се даджтъ да ги избиѭтъ „като овце." Народътъ купуваше и събираше оржжия за да може поне да се въспротиви на башибозуцитѣ когато ся захване кланьето; особенно се въоржжаваше въ горскитѣ мѣста гдѣто бѣше най-развитъ търговский, промишленний па и политический животъ, въ които имаше повече свобода а по-малко турци. Недостатъкъ отъ оржжия бѣше главната причина, по която на 1876 год. въ България не избухна нѣкое обширно организирано възстание, което да обѣме всичкитѣ Български страни; втората причина, защо това се не случи,

бѣше тая, че горски-тѣ мѣста гдѣто трѣбваше да се начне, намиратъ се на вътрѣ въ държавата, далечь отъ Дунава, отъ Сърбскитѣ граници и отъ Егейско или Черно морета, и така нѣма такъвазь подпорка, каквато Херцеговскитѣ възстанници имахѫ отъ черногорскитѣ и Австрийскитѣ граници. Освѣнь това числото на турцитѣ и на Черкезитѣ е по-голѣмо въ България, нежели на пр. въ Херцеговина; населението не е навикнало на война и уплашено отъ несполуката на всичкитѣ по-напрѣжни опитвания. При това не трѣбва да забравями икономическитѣ катастрофи чрѣзъ послѣднитѣ години и съвършенното истощение на страната.

Нъ тъкмо въ вътрѣшностьта на България дѣйствително прѣзъ зимата на 1875—76 год. приуготовляваше се едно малко частно възстание. Театрото на тѣзи приготовления и на послѣшнитѣ кървави лучки бѣше най-богатата и най-цвѣтущата часть на България — Западна тракия или Пловдивский санджакъ. Тука се простира плодородна, напоявана съ води и безсѣнчеста равнина, ширина и дължина нѣколко дни; на сѣверъ се ограничава отъ Срѣдня гора, задъ която се крие сѫщий Балканъ (Стараланина); на югъ тая равнина се свършва при Родопскитѣ гори съ тѣхнитѣ разноцвѣтни растения като: лозя а по-нагорѣ борикови (чамови) гори а още по-нагорѣ върховетѣ сѫ голи. По срѣдата на тая равнина отъ западъ къмъ востокъ тече рѣка Маица, покрай която върви желѣзницата. Родопа и срѣдня гора се съединяватъ при изворътъ на Маица тамъ гдѣто се свършва желѣзницата; по-нататъкъ на западъ се намѣрватъ земитѣ които сѫ

пълни съ високи, дълго врѣме съ снѣгъ покрити гори; тамъ се намѣрватъ проходитѣ Траянова врата и Момина Клисура единственитѣ чрѣзъ които се отива отъ Цариградъ за въ Сърбия и за Босна. Въ срѣдата на Тракийската равнина върху три самотени скали стои на припекъ хубавий градъ Пловдивъ (Филипополисъ) по-голѣмата часть отъ тая равнина е съвсѣмъ безъ лѣсъ и мочорлива, но тая е покрита съ оризови полета; въ райскитѣ полета между Срѣдня Гора и Балкана обработва се тръстикофилъ въ обширни нивя и искарватъ отъ него тъмно масло. По политѣ на Родопа, на Срѣдня гора и на Балкана, тъй сѫщо и въ тѣхнитѣ подножия имаше много (казвамъ имаше) хубави, богати чисто Български градове; само Станимака е полутъркски. На всѣкадѣ около тѣхъ лозя, градини а по-горѣ въ планината прѣкрасни лѣсове. Въ нашата часть на европейска Турция образованието не бѣше тъй напрѣднало както тука; въ Пловдивската епархия всякое българско дѣте знаеше да чете.

Възстанието се приготовляваше въ централна Срѣдня-Гора. Най-голѣмо участие взеваха бившитѣ „войнишки села", на които жителитѣ до 1840 год. се наслаждаваха съ нѣкакви особенни правдини. Средоточието бѣше Панагюрище (тур. Отлукъ-кой) 7 часа на сѣверъ отъ Татаръ-Пазарджикъ, отъ къмъ южната страна на срѣдня гора, което брои около 1500 къщи съ 11.000 жители все Българи. Външностьта на този градъ прави много приятно впечатление съ неговитѣ ясни и добрѣ създадени къщи и съ множеството градини въ тая горска страна. Занаятитѣ, търговията съ шеякъ, кожухарството

[illegible]

оргювъ день, въ началото на пролѣтьта и когато с
захваща хайдушкото врѣме. Освѣнь това тѣ се на
дѣвахѫ да прѣминѫтъ български чети отъ Влашк
Главния дѣятель бѣше Георги Бенковски
който дойде прѣзъ зимата отъ Сърбия въ Панагю
рище; той и неговитѣ другари происхождахѫ от
школата на Василя Левски и всичкото движени
устроихѫ ония, които бѣхѫ останали отъ старитѣ коми
тети. Най-послѣ на 19/31 Мартъ възстанницитѣ на
правихѫ събрание въ лѣсоветѣ на Срѣдня-гора под
ясното небе, въ гората Разлатица. Тамъ се рѣш
да възстанѫтъ на 1-й Май; до тогазъ трѣбвало всич
китѣ приготовления да се свьршѭтъ. Врѣмето бил
твьрдѣ згодно, защото всичкитѣ турски войски с
испратихѫ на сърбскитѣ граници а България остан
съвсѣмъ праздна отъ войски.

Но Турцитѣ чрезъ своитѣ шпиони се извѣстих
че Българитѣ иматъ намѣрение да възстанѫтъ, по
неже приготовленията се правяха доста явно. Най
първо прѣнасянието на храни и други подозрител
нѣща въ горитѣ бѣше имъ нѣкакъ си удивителн
На 1 Май Азизъ-паша, Пловдивский мютесариф
дойде въ Татаръ-Пазарджикъ за да се увѣри от
близо за тия нѣща; той бѣше справедливъ и кр
тъкъ човѣкъ, твьрдѣ снисходителенъ къмъ Христи
нитѣ като мислеше че мирното земледѣлческо нас
ление е найважно за дьржавата; заради това ощ
когато бѣше Видинский Мютесарифъ Турцитѣ г
мразяха и го наричаха „Гяуръ-паша", а Христи
нитѣ го обичаха. *) Той веднага испраща нѣколк

*) За дѣятелностьта на Азизъ-паша въ Видин
пише Каницъ, Donau-Bulgarien II. 8.

чиновници въ планината, въ Панагюрище и въ Копривщица, за да видятъ тамъ що се върши. Това даде поводъ да избухне възстанието въ сѫщия день и въ двѣтѣ тѣзи мѣста.

Вечерьта на 2 Май (н. к.) въ Панагюрище захванаха да звонятъ камбанитѣ и гърмежи се чуха по улицитѣ; множество въорѫжени Панагюрци влѣзоха въ конакътъ, гдѣто и убиха двамина заптиета; намѣстникътъ на мюдюрина и други 16 Турци плѣниха, които прѣзъ всичкото врѣме на възстанието дьржаха въ приличенъ затворъ. Правилата на възстанницитѣ, които бѣха потвърждени чрезъ общото съгласие, запрещаваха имъ да убиватъ заробенитѣ Турци. Подирь това съ пѣсни и гърмежи тръгнаха по улицитѣ като носяха българското знаме и при всеобщата радость прогласяваха свободата. Веднага отидоха чети за околностьта, възстанието се разширяваше отъ едно село въ друго, а прѣдъ Панагюрище женитѣ, старцитѣ и дѣцата съ необикновенно въодушевление копаяха обкопи. Орѫжия много нѣмаха приготвени — 600 вехти пушки, 15 игленки и 6 черешови и орѣхови топове, които билъ направилъ Панагюрецътъ Никола Бинбашовъ. Зарѫчанитѣ въ Цариградъ пушки не бѣха още дошли, защото възстанието се появи прѣди тѣхното пристигване.

Въ сѫщия този день чиновникътъ Неджибъ ага дошелъ въ Копривщица, затворилъ нѣколко граждани които искалъ да закара въ Пловдивъ. Между това сбрали се въорѫжени хора, които обколиха въ Конакътъ чиновникътъ, мюдюринътъ и около 6 заптии, и ги обсаждáха тамъ цѣли 24 часа съ непрѣстаненъ гръмежъ. Но най-послѣ Турцитѣ сполучиха да из-

бѣгнжтъ. Мюдюринътъ като бѣгаше биде убитъ, а другитѣ се отърваха здрави. Слѣдъ това възстанницитѣ избиха до 40 мохаметански цигани, които искали да се съединятъ съ Турцитѣ; и тъй ходеха по градътъ и прогласяваха свободата съ пѣсни.

Подиръ това възстанницитѣ завзѣха цѣла Срѣдня Гора. Безоржжнитѣ жители на незаварденитѣ села отстраниха се въ двата по-главни градове. Въоржженитѣ се раздѣлиха на чети и се распръснаха като се сговориха върху единъ планъ. Една чета Панагюрци вървеше напрѣдъ по края на горитѣ по направление къмъ Татаръ Пазарджикъ. Друга чета, съставена отъ Панагюрци и Копривщенци, нападна селото Стрѣлча, едничкото смѣсено турско-българско село въ централна Срѣдня Гора, и слѣдъ единъ бой въ който селото стана на пепелъ, обсади Стрѣлчанскитѣ Турци въ тѣхната джамия; слѣдъ това изгори четири малки турски селца покрай планината, наричани Юрюкъ-махале. Третя чета напредваше къмъ Златица и като се биеше съ прьснатитѣ Черкези пазяше Срѣдня-Гора отъ Севѣрозападъ. Въ това време възстанаха и селата около Трояновитѣ врата, обсадиха тѣснинитѣ горски, пресѣкоха телеграфитѣ и прекъснаха всѣко сношение направо съ София, съ Нишъ, Босна и т. н. Бенковски съ една чета самъ нападна въ селото Бельово, гдѣто подъ планината се свьршва Цариградската желѣзница, изгори станцията, изби заптитѣ и събори два моста на желѣзницата, но европейскитѣ чиновници що имаха служба по желѣзницата, остави ги да си отиджтъ свободни. Както се види възстанницитѣ имаха такъвъ планъ, слѣдъ като завзежжтъ тѣзи важни мѣста, тогась отъ три страни да

тварятъ на Татаръ Пазарджикъ, голѣмъ градъ въ равнината съ 25000 жители по-много Турци фанатици *)

На 3-й Май (н. к.) Азизъ изпраща телеграфари въ Одринъ даже и въ Цариградъ заради въстанието и изисваше войска, защото въ Пловдивский санджакъ нѣмаше почти никакви войски. Това извѣстие причини въ Цариградъ голѣмъ страхъ. На другий день Азизъ-паша самъ си търгна отъ Татаръ-Пазарджикъ на сѣверъ за Панагюрище съ около 100 конници и нѣколко бееве. Слѣдъ малко разчу се по града, че Азизъ е заобиколенъ отъ въстаниците. Тогась настана ужасна паника. Турцитѣ гърмѣха на вѣтъръ, туркинитѣ бѣгаха по улицитѣ и крещяхж: „Гяуръ гелмишь, Московъ гелмишь!" дюгенитѣ се затвориха и при това всеобщо смущение гърмѣхж върху българскитѣ селяни, които отъ околнитѣ села безъ да знаятъ нѣщо кротко отиваxж за да сварятъ годишния св. Георгевски панаиръ. Селянитѣ веднага се разбѣгаха по селата като казваxж: „бѣгайте че Турцитѣ колятъ!" и послѣ тоза избѣгахж въ горитѣ. Напротивъ Мохаметанскитѣ селяне съ оружие

*) Ходътъ на Панагюрското възстание описа единъ безименний Панагюрецъ въ Русский сборникъ „Родное Племя" ч. II (Москва 1877.) Важно е официялното извѣстие на англ. комисаринъ Беринга Supplement to the London Gazette 19 септ. 1876), събранитѣ дописки на кореспондентина на Daily News Макъ-Гехана, The Turkish atrocities in Bulgaria (London 1876) и извѣстието на Американския консулъ Скайлера печатано и на двѣтѣ тѣзи мѣста. Освѣнъ това употрѣбихъ частни и непечатани до сега извѣстия написани най вече отъ самитѣ Българи.

въ ржка тичахж и се събирахж въ Татаръ-Пазарджикъ. Въ това врѣме тамъ пристигна на станцията единъ тренъ съ 400 души пѣхотна войска подъ началството на Хафжзъ-паша. Слѣдъ малко върна се и самъ Азизъ-паша. Той не билъ обиколенъ, нъ при селото Калагларе, гдѣто планината захваща, 5 часа далечь отъ Панагюрище, видѣлъ отъ далечь дѣйствително възстаннически чети. Татаръ-Пазарджишкитѣ бееве го укорявали, че до сега билъ твърдѣ снисходителенъ къмъ Българитѣ; той отговорилъ че възстанието не е голѣмо и че може да се потжпче съ четире роти редовна войска, но и тѣхъ ги нѣма тука.

Азизъ се върна въ Пловдивъ, гдѣ-то му пристигна извѣстие че е сваленъ отъ служба. Въ това сжщото врѣме престана да владѣе правителството, а всичката власть прѣмина въ ржцѣтѣ на фанатическитѣ аги и бееве въ Татаръ-Пазарджикъ и въ Пловдивъ. Това бѣше единъ видъ „Комуна.“ Теллялитѣ свикваxж всичкитѣ мюсюлмани да се въоружятъ противъ непослушната рая, и хиляди баши-бозуци и отъ далечь се събрахж и трьгнахж противъ възстанницитѣ. Пратиха посланници въ Родопа да извѣстятъ на дивитѣ и храбри мюсюлмани отчасти Турски, отчасти Български (помаци) въ Рупчосъ, въ Ахжръ-Челеби, Султанъ-Ери и особенно на свирепитѣ турци въ Хасковското окржжие (въ горитѣ между Пловдивъ и Одринъ) гдѣто покрай 56 Български села има 309 турски села. Това бѣше „levée en masse“ (всеобщо възстание) на мохамеданското население противъ Християнитѣ. Тогавашний Одрински Валия много е виноватъ на това, защото като нѣмаше войски, той заповѣда да се въоржжатъ баши-бозу-

цитѣ и ги подпомагаше; Азизъ-паша напраздно се противилъ на това понеже предвиждаше слѣдствията на таквазъ »противо-революция.»

Въ сѫщия този день баши-бозуцитѣ се расхождахѫ по улицитѣ въ Пловдивъ, гдѣто грабѣхѫ и биехѫ селянитѣ даже на пазаря; всичкия градъ погреперя, гражданитѣ затворихѫ дюгенитѣ си и никой не смѣеше да излѣзе на улицата. Вечерьта слѣдъ залязването на слънцето избухна огънь на чаршията въ единъ дюкянъ, нъ бърже го изгасихѫ. Тогазь отъ едното тепе на Пловдивъ загърмѣхѫ обикновеннитѣ три топовни гърмежи, които се чуваха на далеко и на широко по околностьта. Въ това врѣме не далечь отъ Пловдивъ появихѫ се огненни стълбове които освѣтляваха всичко около себе — селата пламнахѫ отъ къмъ сѣверната страна на Родопската планина. И отъ тая критическа минута, отъ този вечерь селата горѣхѫ день и нощь цѣли двадесять дни! Единичкия защитникъ на Българитѣ, Митрополитъ Паларетъ, бѣше принуденъ отъ Турцитѣ да отиде въ Цариградъ. Всѣки день баши-бозуци се събирахѫ въ градътъ и пакъ се распрьсквахѫ по селата. Въоружжени Мохаметански цигани завардиха пѫтищата за въ градътъ та обирахѫ и събличахѫ всѣкой Християнинъ. Никой не смѣеше да излѣзе отъ кѫщата си, никой незнаяше какво се върши у съседътъ му; търговията както и всѣко пощенско или по желѣзницата съобщение прѣстанахѫ, въ околностьта кръвь течеше като рѣка и тъй въ Турция настана съвършенна анархия.

Както е знайно възстанието се потопи въ исинско кърваво море. Всѣки день по желѣзницата

отъ Цариградъ докарвахѫ пѣши и конни войски съ топове а числото на вътрѣшнитѣ баши-бозуци всѣки часъ се умножаваше. Адилъ паша съ подчиненнитѣ нему заповѣдници Хафѫза и Селями потеглихѫ противъ Панагюрище отъ югъ, а пакъ друга войска отиваше къмъ Срѣдня гора отъ къмъ Севѣро-Западъ изъ София прѣзъ Златица. Хасанъ паша, повиканъ изъ Нишь, трьгна отъ София направо по шоссето прѣзъ Траяновитѣ врата за Татаръ-Пазарджикъ. Явно е, че възстанницитѣ нищо немо́жяхѫ да направятъ противъ тѣзи съсрѣдоточавани дѣйствия на редовнитѣ войски.

Адилъ и Хафѫзъ най напрѣдъ распѫдихѫ възстанницитѣ отъ Стрѣлча и като имаха постоянни битки съ тѣхъ упѫтихѫ се право за Панагюрище. Въ Петъкъ на 12 Мая (н. к.) Турцитѣ които бѣхѫ единъ полкъ пѣхота, 1500 бишибозуци съ три топа, воювахѫ противъ 150 възстанници при „Балабановий лѣсъ" и ги принудихѫ да отстѫпятъ. До самото Панагюрище стана нова битка, въ която възстанницитѣ гърмѣхѫ съ тѣхнитѣ дървени топове; но подирь единъ бой, който трая 1 $^1/_2$ часъ тѣ се принудихѫ да се откажятъ отъ надѣждата че ще увардятъ отечеството си и тѫй оставихѫ своитѣ обкопи. Тогазъ подъ заповѣдничеството на Хафѫзъ-паша захвана се ужасното бомбардирание на градътъ. Турцитѣ съборихa двѣтѣ църкви, двѣтѣ мѫжки училища и всичкитѣ по-голѣми и по-хубави кѫщи, безъ да имаше нѣкой да имъ се противи; защото четитѣ продължавахѫ да се биятъ съ башибозуцитѣ и отидохѫ съ множество народъ въ горитѣ. Презъ нощьта побѣдителитѣ влѣзохѫ въ градътъ и захва-

нахж да извършватъ онѣзи сцени, които Английский Комиссаръ Берингъ сравнява съ свирѣпствата на червенокожитѣ Индиянци. Три дни се продължава кланьето, убиваньето на мѫже, жени и дѣца, грабенето, събаряньето, мѫченьето и горѣньето. Редовнитѣ войски се надваряхж съ башибозуцитѣ въ звѣрствата. Съсѣкохж около 2000 безорѫжни хора, наймного селяни, които отъ околностьта бѣха побѣгнали въ градътъ; сѫщи Панагюрци загинахж 763, между които 284 жени и 217 дѣца! Европейскитѣ консулски комисии послѣ удостовѣрихж че тукъ както и въ другитѣ мѣста почти всичкитѣ жени и момичета сж били насилственно обезчестени. Когато съвсѣмъ ограбиха Панагюрище съ голѣма буйность го запалихж и горя цѣли щесть дни. Загубитѣ възлѣзватъ до 2 $^1/_4$ мил. фиоринти. И тогазъ едвамъ Хафѫзъ паша дозволи на Българитѣ да гасятъ огъня и да си погребаватъ мьртвитѣ. Тѫзи сѫщата сѫдба испитаха и околнитѣ възстанническа села.

Подирь това Адилъ-паша потегли за Копривщица и тамъ се съедини съ ония турци, които отъ София прѣзъ Златица идяхж. Тамошнитѣ възстанници безъ никакъвъ бой отидохж въ горитѣ, а градътъ се предаде. Адилъ повика всичкитѣ граждани вънъ при табура си и се разговаря съ тѣхъ за откупъ; а пакъ въ това врѣме башибозуцитѣ навлѣзохж въ безорѫжнитѣ кѫщи и тъй съвършено опленихж цѣла Копривщица, щото като търсили имание искъртиха дюшемитѣ и разрѣзахж възглавницитѣ; подирь това правехж своето обикновенно забавление съ женитѣ и дѣцата. Тукъ има около 130 души убити. Адилъ запрѣти съ строгостьта си да се не изгори градътъ.

Въ Копривщица се намѣрвахѫ много бѣженци отъ околностьта, особенно отъ близския градецъ Клисура, която е расположена въ долината на рѣка Гиопса мѣжду Срѣдня гора и Балкана, и се отличава споредъ образованието и бодростьта на жителитѣ. На 7-й Май (н. к.) удари върху Клисура Тосунъ бей отъ Градецъ Карлово (до Троянский проходъ), който предвождаше башибозуци отъ околностьта. Клисурцитѣ се въспротивихѫ като се обградихѫ съ обкопи и барикади, нъ не можяхѫ да надвиятъ. Башибозуцитѣ влѣзохѫ въ Клисура, ограбихѫ я тъй добрѣ, щото даже взеха съ тѣхъ си ключеветѣ и гвоздеитѣ, и тогазъ изгорихѫ цѣлия градецъ, който имаше около 800 кѫщи. Между другата плячка, откарана на 200 коля, намирахѫ се и 450 голѣми котли за варенье на гюлово (розово) масло.

Съврѣменно се потѫпка и възстанието около Траяновитѣ врата и въ Бѣльово. Войската която бѣше пратена отъ Татаръ-Пазарджикъ твърдѣ скоро покори Бѣльово, а пакъ на 14 Маия (н. к.) Хасанъ паша отъ кѫдѣ София удари върху възстанницитѣ на Траяновитѣ Врата. При Капѫджикъ гдѣто въ старо врѣме стояли Римски врата, излѣзохѫ на срѣща му възстанници отъ 7 села, нъ слѣдъ нѣколко топовни гърмежи разбѣгахѫ се. На другий день войскитѣ изгориха селата и безъ никакво затруднение пристигнахѫ въ Татаръ-Пазарджикъ. Бенковски съ други още искалъ по върховетѣ на Балкана да отиде въ Сърбия, нъ на половинъ пѫть при Орханийский проходъ падна убитъ; тъй и другитѣ възстанници, които скришомъ искаха да достигнатъ Дунава неможихѫ да избѣгнатъ сѫдбата си. Безбройни коля,

[illegible] Перушица [illegible] Ахмедъ ага или отъ жадность за пари, или пакъ за да нѣма Европейски свидѣтели. Слѣдъ тоя баши-

бозуцитѣ ограбихѫ Перущица и я направихѫ на пепелъ. Нъ онѣзи по-рѣшителни Перущичане ощ продължавахѫ да се бранятъ въ църквитѣ. На 11 Май (н. к.) подирь пладнѣ башибозуцитѣ се оттѣглихѫ а тѣхното мѣсто завзе бригадний генералъ Рашидъ-паша съ рѣдовни войски и съ топове. Безъ никакъ да извѣсти на жителитѣ и безъ да му се тѣ въспротивятъ, той заповѣда да съборятъ съ топове едната църква, а на другий день бомбардира и втората, която бѣше пълна съ жени и дѣца. Най послѣ на 13-й Май (н. к.) една Ерменка издѣйствува условията за прѣдаването. „Робитѣ" отъ двѣта пола се докарахѫ въ Пловдивъ, нъ по пѫтя прѣтърпѣхѫ страшни мѫки отъ Турския аскеръ.

Но най голѣмо злодѣйствие се извърши въ БАТАКЪ, 7 часа на Югъ отъ Татаръ-Пазарджикъ на керванския пѫтъ за Егейско море. Този планински градецъ, обиколенъ съ лѣсисти бърда, имаше 650 каменни кѫщи и около 7000 жители Българи, които се занимавахѫ съ дърводѣлство. Около градецътъ бѣха направени много бичкийници, карани съ вода, въ които се рѣжаха и обдѣлваха старитѣ и преголѣми родопски дървета. Веднага слѣдъ появението на Срѣднегорското възстание по заповѣдь на Татаръ-Пазарджикския меджлисъ бюлюк-башията Ахмедъ Барутунлия отъ селото Барутунъ и Мохамедъ ага отъ Дорково нападнаха на Батакъ съ Помацитѣ отъ Неврокопско и отъ всичкитѣ западни Родопски планини за да обезоржѫтъ жителитѣ. Потурченитѣ Славяни удариха върху Християнскитѣ Славяни. Батачанитѣ отговориха че тѣ ще предадѫтъ оржието си само на редовнитѣ войски или на царски чи-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

а пакъ между развалинитѣ вилнеяха и търчеха сам
ситѣ. На улицитѣ между изгоренитѣ здания лѣжа
ха убити жени въ пьстритѣ си народни облѣкла с
прьснати дълги коси, а на много дѣтински главиц
познаваха се ранитѣ отъ сабли и ятагани. Бичкий
ницитѣ, които рѣжаха дърветата, мълчеха вече, пре
зрѣлитѣ златожълти нивя въ полето бѣха наклонил
своитѣ класове къмъ земята и
страна владѣеше гробна ти

Послѣдний значителен
(н. к.) въ БРАЦИГОВО, ма
такъ и Перущица, 4 часа
зарджикъ. Жителитѣ както
градили съ дървени барикад
стити отъ своитѣ съсѣди.
бозуцитѣ до дохажданието
ската. Тогасъ предадоха орж
100 пищови и ножове. Под
искаха да колятъ както и
имъ забрани. Разумѣва се ч
и тукъ станаха, и много хо
закараха.

Освѣнъ тия градове,
Черкезитѣ, Помацитѣ и Цига
и въ околнитѣ села. Лозин
Мюсюлмани бѣше — „да се
Българитѣ!“ Въ Пловдивски
сеть дни на цѣло сж унищо
мънастири, а избити о
Трѣбва да споменемъ че баш
щаха презъ Пловдивъ да от
оплакваха се на генералисимъ

01945

01945

... кжщитѣ
ъ Абдулъ Керима

адила и Хасана, че не имъ дозволили да съсипятъ Копривщица и Брацигово! Правителството чрезъ осторожностьта си възбрани та не станаха грабежи и обири въ самия Пловдивъ.

Но ужаснитѣ опустошения не останаха ограничени само въ Пловдивский санджакъ. Като избухна панагюрското възстание появиха се възстанници и въ источнитѣ балкани, именно силни чети въ горитѣ, около Сливенъ, при Габрово, Севлиево и Троянъ. Въ Пипченския балканъ излѣзоха възстанницитѣ съ знамена, гърмѣха върху пощата и прѣкъснаха телеграфътъ. Тогасъ се повикаха на оржжие башибозуцитѣ, Турцитѣ, Черкезитѣ и отъ двѣтѣ страни на горитѣкакто и войскитѣ изъ дунавскитѣ крѣпости и ги пратиха на Балкана. Плевенский каймакаминъ Неджибъ ага съ Черкезитѣ „умиротвори" Севлиевската кааза като распръсна слабитѣ чети възстанници, които бѣха повечето обржжени само съ коси, брадви и мотики, и изгори множество села, между които само голѣмото горско Ново Село (съ 1200 кжщи) се опита да се защищава. Фазлж паша пристигна отъ Шуменъ, на 19 т. м. (н. к.) бомбардира съ топове Дрѣновския мънастиръ въ Габровский балканъ, гдѣто се защищаваха 400 възстанници; нъ на другата дъждовна нощь, Българитѣ като изгубиха 110 души мъртви, избѣгнаха. Башибозуцитѣ по обикновенний начинъ »покориха" съвършенно безоржжнитѣ Габровски колиби. Въ самото Габрово, единъ отъ най напрѣдналитѣ и най свободнитѣ градове съ най старо българско училище, единственно въ което имаше Български мюдиринъ (Иорданчо ефенди), и тамъ Фазлж паша бѣснѣяше като истинский тиранинъ. Той затвори нѣ-

[illegible] стотини хора. между които и Габровска
[illegible]ели и пѣшкомъ съ разни ругателства ги за
ка въ Търново. Фазла се отиваше отъ ракия
вечеръ въ пиянството си заповѣда на часъ
бѣжатъ двойда затворени селяни безъ даже д
попитва: на другій день билъ всичко забрави
искалъ да доведатъ прѣдъ него двамата затворн

По времето на тѣзи Български ужаси с
прочутото името на Шевкетъ-паша, знаменитий
пораженията, които въ Херцеговина претърпѣ.
26 Май (н. к.) той пристигна въ града Ямбо
гдѣто се свършва недоправената желѣзница отъ
рила къмъ Балкана, и защото тамъ предаването
оружието не отиваше доволно бърже той дозволи
башибозуцитѣ да пленятъ; и така ограбиха Ямбо
Отъ тукъ Шевкетъ дойде въ недалечния подбалка
ский градъ Сливенъ. Нъ при всичкото съпротивление
разумния мютесарифинъ Хайдара, и тукъ па
Трапезунтскитѣ редифи и Черкезитѣ убиваха хо
даже по улицитѣ на градътъ. Тогазъ дойде извѣсти
че ужъ въ селото Бояджикъ (140 кѫщи) избухна
възстание; т. е. тамошнитѣ селяни не искали д
дадатъ въ расположението на скитницитѣ башиб
зуци паритѣ си и женитѣ си, нъ ги испъдили. Сам
Шевкетъ происхождалъ отъ турскитѣ дворове на то
ва село и имаше сродство съ Татарскитѣ султани
потомци на Кримскитѣ ханове, които слѣдъ като
Русситѣ прѣвзеха Кримъ, бѣха се прѣселили въ Ис
точна Тракия и тамъ притѣсняваха раята по окол
ностьта. Шевкетъ пристигна въ своето мѣсторожде
ние на 30 Май (н. к.). Жителитѣ отиваха да го
посрѣшнатъ за да го поздравятъ, нъ той заповѣда

[illegible]ятъ вѣрку тѣхъ съ гущина и [illegible]
[illegible]ятъ селото имъ. Пощадила убитѣ [illegible] [illegible]
[illegible]ра. Стадата на Българитѣ около [illegible]
[illegible] [illegible] и всичкитѣ [illegible]
[illegible]ниала на Шишмановата фамилия.

Кръвопролитното сражение че едва [illegible]
[illegible]ивала при Бърбона, разтръсвано [illegible] Мо-
[illegible]ето население въ Шумленско и [illegible]
[illegible]ванскитѣ села сѣдо гавака [illegible]
[illegible]ха на другитѣ мѣста. Въ Добруджа [illegible]
[illegible]ритѣ и Черкезитѣ подъ [illegible]
[illegible]ъ или приготвяха се да [illegible]
[illegible]ленитѣ Българи, Романи и Гърци [illegible]
[illegible]ъ срѣщу Бранла бѣше срѣдоточено на [illegible]
[illegible]ритѣ. Но всичкитѣ пагища [illegible]
[illegible] отъ прахъ. Черкезитѣ [illegible]
[illegible] бѣха главния имотъ на Християнитѣ, при [illegible]
[illegible] Печенега бѣха се вече [illegible] Мюсюлманитѣ
[illegible], защото правовѣрнитѣ [illegible]
[illegible]а отвѣдатъ имотътъ на [illegible]
[illegible]дата на Българитѣ се бѣха [illegible]
[illegible]ъта и въ блатата Дунавски. [illegible]
[illegible] врѣме въ[illegible]ръ тоя [illegible]
[illegible]абѣхж и убиваха [illegible]
[illegible]рскитѣ села около Орханиа [illegible]
[illegible]нскитѣ Помаци, а около [illegible] Черкезитѣ. На-
[illegible]ко въ разстояние на [illegible] [illegible] [illegible] на
[illegible]анагюрското въстание [illegible]
[illegible]ата война, Мохамеданитѣ по Дунавскитѣ страни и
[illegible]ъ Тракия злодѣйствуваха [illegible] и [illegible], [illegible]
[illegible]тадата и имота на Българската [illegible] и [illegible]
[illegible]ваха съ всичкитѣ [illegible], които даваха [illegible]

колко стотини хора, между които и Габровскитѣ учители и пѣшкомъ съ разни ругателства ги закараха въ Търново. Фазлж се опиваше отъ ракия и една вечерь въ пиянството си заповѣда на часътъ да обѣсятъ двоица затворени селяни безъ даже да ги испитва; на другий день билъ всичко забравилъ и искалъ да доведжтъ прѣдъ него двамата затворници!

По времето на тѣзи Български ужаси стана прочуто името на Шевкетъ-паша, знаменитий за пораженията, които въ Херцеговина претърпѣ. На 26 Май (н. к.) той пристигна въ града Ямболъ, гдѣто се свършва недоправената желѣзница отъ Марица къмъ Балкана, и защото тамъ предаването на оржжието не отиваше доволно бърже той дозволи на башибозуцитѣ да пленятъ; и така ограбиха Ямболъ. Отъ тукъ Шевкетъ дойде въ недалечния подбалканский градъ Сливенъ. Нъ при всичкото съпротивление на разумния мютесарифинъ Хайдара, и тукъ пакъ Трапезунтскитѣ редифи и Черкезитѣ убиваха хора даже по улицитѣ на градътъ. Тогазъ дойде извѣстие, че ужъ въ селото Бояджикъ (140 кжщи) избухнало възстание; т. е. тамошнитѣ селяни не искали да даджтъ въ расположението на скитницитѣ башибозуци паритѣ си и женитѣ си, нъ ги испъдили. Самъ Шевкетъ происхождалъ отъ турскитѣ дворове на това село и имаше сродство съ Татарскитѣ султани, потомци на Кримскитѣ ханове, които слѣдъ като Русситѣ прѣвзеха Кримъ, бѣха се прѣселили въ Източна Тракия и тамъ притѣсняваха раята по околностьта. Шевкетъ пристигна въ своето мѣсторождение на 30 Май (н. к.). Жителитѣ отиваxж да го посрѣщнатъ за да го поздравятъ, нъ той заповѣда

да гърмятъ върху тѣхъ съ пушки и топове и да запалятъ селото имъ. Паднаха убити 149 безоръжни хора. Стадата на Българитѣ около 5,500 говеда и 7,600 овце, както и всичкитѣ тѣхни ниви станаха имание на Шевкетовата фамилия!

Лъжливото извѣстие че една чета възстанници се появила при Вѣрбица, раздразни всичкото Мохамеданско население въ Шумненско и приготви на Християнскитѣ села сѫщо такава сѫдба, каквато тѣ търпѣха по другитѣ мѣста. Въ Добруджа Турцитѣ, Татаритѣ и Черкезитѣ подъ предводителството на своитѣ аги приготвиха се да нападнатъ върху малобройнитѣ Българи, Ромѫни и Гърци. Градътъ Мачинъ срѣщу Браила бѣше срѣдоточието на това съзаклятие. По всичкитѣ пѫтища задигнаха се стълбове отъ прахъ. Черкезитѣ караха вече голѣми стада които бѣха главния имотъ на Християнитѣ; при селото Печенега бѣха се вече нарѣдили Мюсюлманскитѣ коля, защото правовѣрнитѣ дошли и съ колята си за да отвѣзѫтъ имотътъ на невѣрнитѣ; женитѣ и дѣцата на Българитѣ се бѣха вече скрили въ трьстьта и въ блатата дунавски. Нъ Турската власть на врѣме въспрѣ това предприятие. При всичко това грабѣхѫ и убивахѫ тукъ тамѣ. Въ Тетевенско и въ горскитѣ села около Орхание свирѣпствувахѫ Ловчанскитѣ Помаци, а около Свищовъ Черкезитѣ. Нѫкѫсо въ разстояние на 50 дни отъ появението на Панагюрското възстание па до захващанието на Сърбската война, Мохамеданитѣ по Дунавскитѣ страни и въ Тракия злодѣйствувахѫ денѣ и нощѣ, усвоихѫ стадата и имота на Българската рая и се наслаждаваха съ всичкитѣ сласти, които дава необузден-

ний мюсюлманский фанатизмъ. Нъ не само въ точна България, а и въ Македония ставаха такви нѣща. Родопскитѣ башибозуци ходехѫ да обиратъ Неврокопско, а въ самий Неврокопъ тъмницитѣ С ха испълнени съ попове и селяни. Западна Ма дония падна въ рѫцѣтѣ на Албанскитѣ, Турскитѣ Циганскитѣ орди. Въ Мелникъ, Серезъ, Струмица Битоля по-първитѣ Българи се запрѣха и въ си джири ги закараха въ Солунъ.

А при всичко това какво правяхѫ послан ницитѣ и консулитѣ на великитѣ сили? Може би д сѫ протестирали? Да ли тѣ не настояваха при Н Порта за да тури край на тѣзи ужаси? Да ли т не заплашваха че ще се намѣсятъ и че ще влѣ зѫтъ войскитѣ имъ въ Турция? Никъкъ. Консулит на много мѣста бѣхѫ задоволени че си избавихѫ животътъ, защото отъ първитѣ Майски дни прѣстана всичкото управление а заедно съ това, разбира се, изчезна и страхътъ отъ Френцитѣ, и така послан ницитѣ имахѫ много работа съ избавлението на своитѣ съотечественици въ самитѣ морски пристани ща. Тъкмо по онова врѣме канцлеритѣ на троецар ския съюзъ бѣхѫ се събрали на Берлинската кон ференция за да се съвѣтватъ какви реформи да въ веджтъ въ Босна и Херцеговина, и тогазъ ненадѣй но ги стрѣсна телеграмътъ като имъ извѣстяваше събитие, което въ Турция отдавна не бѣше се слу чвало. По побуждението на нѣкой си Емчнъ ага, е динъ отъ първитѣ Солунски бееве, въ Българското село Богданци, на рѣка Вардаръ, се откраднало Бъ лгарско момиче и по желѣзницата го завели въ Со лунъ. Тогазъ билъ деньтъ на Св. Георги (23 Апр.).

На Солунската станция се намираха много Българи, които се рѣшиха да освободятъ всичкото отъ турцитѣ робинѣ. На другий день въ сѫбота всичкитѣ Солунски Турци се въоружиха и се събраха предъ конака. Французкий консулъ Павелъ Мулеръ и Нѣмския Хенрихъ Абботъ веднага отидохѫ при валията Ахмедъ-Рифатъ паша. Тѣ отдаха обрѫщали вниманието му на растящия мюсюлмански фанатизмъ, распалванъ най-много отъ турския Солунский вѣстникъ „Земанъ" който въ ядовититѣ си статии явно искалъ да се пролива кръвьта на невѣрнитѣ. Турцитѣ не пустнахѫ въ конака двамата консули, нъ ги завлѣкохѫ въ Сахатлѫ-джамия гдѣто прѣдъ очитѣ на самия валия и на цѣлия мезлишъ ги убихѫ и ги обезобразихѫ до непознаванье. Още тая вечерь стигна въ Цариградъ извѣстие за това нѣщо. Ескадри отъ брониани кораби на всичкитѣ велики сили се испратихѫ прѣдъ Солунъ и въ това сѫщото врѣме взехѫ мѣрки за безопасностьта на Европейцитѣ който живѣятъ въ Цариградъ.

Едвамъ на 18-й този мѣсецъ (н. к.) двѣтѣ нещастни жьртви въ Солунъ славно се погребохѫ подъ защитата на кораблениитѣ топове. Въ самий Цариградъ софтитѣ раздразнюваха народа противъ гиуритѣ. Почти всѣки день Френци, Гърци, Българи и Ерменци съ фамилиитѣ си отпѫтуваха за Одесса, Букурещь и Атина. Достойно за забелѣжване на всичкото досегашно реформиранье бѣше това, че най-лошитѣ работи се случихѫ тъмно по край новата желѣзница и при морето, въ мнимитѣ най образовани части на държавата!

На 30-й Май (н. к.) сутриньта Султанъ Аб-

дулъ-Азизъ биде сваленъ отъ прѣстола а на мѣстото му се въскачи Мурадъ V. Митхатъ и реформаторската партия придоби властьта. Нъ това промѣнение не принесе на България никаква полза. Въ началото на Юний Пловдивский санджакъ представляваше твърдѣ скръбно зрѣлище. „Който иска да си прѣдстави какви сж били врѣмената на Хуннитѣ и Аваритѣ, той нека погледне сега Тракия,“ писа Цариградския Грьцки вѣстникъ „Неологосъ.“ Остатки отъ селянитѣ, най-много вдовици и сираци съвсѣмъ безъ имотъ живѣехж по горитѣ или между развалинитѣ на своитѣ кжщи и ядяхж сурови власове, зеленчукъ и трѣва. Мнозина като робе принудително работехж на чифтлицитѣ на Турскитѣ бееве. Башибозуцитѣ не прѣставахж още да ходятъ по страната, посѣщавахж не изгорѣнитѣ села, правяхж насилие на женитѣ, отнасяхж момичета и грабехж пари; Българскитѣ села въ Хасковско сега съвсѣмъ се разсипахж. Съ буйность запалвахж проститѣ привръменни колиби на бѣдния народъ и прѣкопавахж развалинитѣ за да търсятъ иманье. А освѣнъ това и правителството безъ да обрьща внимание изисквaше старитѣ данъци! Въ полето около Пловдивъ лѣжахж мьртвитѣ тѣла непогребени, и на всѣкадѣ отъ тѣхъ се развивахж опасни миазми. Башибозуцитѣ и Черкезитѣ въ градоветѣ безъ никакво свѣненье продавахж за ефтина цѣна краденъ добитъкъ, дрѣхи и женски украшения, па дори и дѣца; една крава се продаваше 50—60 гроша, една ока сребьрни панизи за 40—50 гроша. Въ Пловдивъ всичкитѣ тьмници, ханища, хамами и магазии бѣхж пълни »съ пленници» отъ заробенитѣ села, мжже,

старци, жени и дѣца. Между тѣхъ малцина имаше сами възстанници; повечето бѣхѫ хора подозрителни, между които всичката селска интелигенция, поповетѣ, учителитѣ и лѣкаритѣ, цвѣтътъ на Българский народъ. Всѣки день мрехѫ отъ гладъ, отъ сирадъ и отъ мѫки. Стражитѣ безъ никакво наказание се отнасяхѫ съ тѣхъ както си щѫтъ. Много врѣме всѣки день се разнасяше по улицитѣ отчаянъ ревъ, писъкъ, плачь и викъ на тѣзи злочести затворници. Английский комисаръ Берингъ удостовѣрява, че 265 лица 24 дни бѣхѫ затворени въ единъ толкозъ тѣсенъ и влаженъ хамамъ, гдѣто мнозина се задушили; най-послѣ отъ страхъ да се не появи зараза прѣведохѫ ги въ други мѣста. На 3 Юний докарахѫ отъ Татаръ-Пазарджикъ въ Пловдивъ нови 418 затворници. Начинътъ, както ги докарахѫ, възбуди всеобщий ужасъ. Още отъ далечь чувахѫ се викове и охкания; въ махалата Каршияка както и прѣзъ мостътъ на Марица Пловдивскитѣ турци и Черкезитѣ впуснахѫ се върху тѣхъ и ги биехѫ съ дърва и съ камшици; слѣдъ тѣхъ возехѫ нѣколко кола мьртви и полумьртви, които по пѫти бѣхѫ измѫчени отъ турскитѣ солдати. Наскоро и въ Пловдивъ начнахѫ да ловятъ и да затварятъ. Въ това обстоятелство твърдѣ мрьсно постѫпвахѫ малобройнитѣ Пловдивски Гърци, които отъ тридесеть години се карахѫ съ многочисленното Българско население и неможахѫ да надвиятъ въ църковния въпросъ, нъ изгубихѫ духовната си власть надъ Тракийскитѣ Българи. Пловдивскитѣ търговци, учители, попове, книгопродавци и списатели, които не побѣгнахѫ во врѣме, сега влѣзохѫ въ тъмницата. И Бъл-

гарското име „Пловдивъ" се преслѣдваше като „комитетско" (възстанническо) название, а Пушки новитѣ стихотворения се конфискуваха като такивъ, че съдържавали правила какъ да се гърми съ пушки! Турскитѣ власти твърдѣ небрежливо и пристрастно испитваха виновнитѣ; употрѣбиха и мжки върху мнозина обвиняеми; отъ врѣме на врѣме по нѣколко души бѣсеха. „Нашия народъ намира се въ навечерието на смьртьта си," писа тогазъ единъ Българинъ отъ Пловдивъ въ Цариградъ.

Кждѣ краятъ на м. Юний оставаха въ Пловдивъ още 1956 затворници, въ Одринъ около 1200, въ Търново около 472; много имаше въ Сливенъ, въ Видинъ и въ другитѣ по-малки градове. Едвамъ въ Юлий начнаха да ги пускатъ. Никакъ не помислювах да издирятъ разорителитѣ на Перущица, Батакъ и пр., нъ напротивъ отлично ги наградихъ за това, дѣто тѣ избавили Отоманското царство. Ахмедъ Барутунлиятъ упропастителтъ на Батакъ, Карловския Тосунъ-бей и Плевенский каймакаминъ Дели-Неджибъ получихъ орденътъ „меджидие", а пакъ Шевкетъ паша се възвиси за началникъ на гвардията на палата! Строгитѣ и справедливитѣ чиновници отчасти се свалихъ отъ служба, а отчасти дадохъ противъ тѣхъ жалби че били подпомагали гяуритѣ. Единственна случка, която никой не очакваше и не се надѣваше бѣше това дѣто на 18 Юлий (н. к.) въ Пловдивъ обѣсихъ хаджи Мурадъ-ага, единъ отъ Хасковскитѣ кръвопийци; но причината на това наказание не била истребванието на селата въ Конушката нахия или ужаснитѣ разсказвания и признавания на този ага, а това дѣто той като на-

падналъ селото Семитча сгрѣшилъ и противъ харемътъ на своя съперникъ Хафѫзъ ага!

При всеобщето смущение не е чудно, дѣто свирепствата, сторени отъ Турцитѣ въ България дълго врѣме останахѫ скрити за Европа. Нъ вече кѫдѣ края на мѣс. Маия Цариградъ бѣше пъленъ съ мрачни повѣсти, принесени отъ чиновницитѣ на желѣзницата и отъ бѣженцитѣ Българи. На 27 Май (н.к.) Цариградский Курие-д'Ориянъ писа, че въ Пловдивско сѫ изгорени 118 села, че 100,000 души сѫ убити, че земята е покрита съ мъртви тѣла; че най напредъ е нужно да се смирятъ башибозуцитѣ, защото държавнитѣ доходи ще прѣтърпятъ голѣми загуби. Нъ Английский посланникъ Еллиотъ едвамъ на 19 Юний въ една депеша спомена за свирѣпствата направени при „потъпкването на Българското възстание.» Тогазъ на 23 Юний въ «Дейли-Нюсъ» излѣзе едно писмо отъ неговиятъ Цариградски кореспондентинъ Пирса съ таквизъ ужасни подробности, щото раздразни цѣла Англия. Наскоро захванахѫ да говорятъ за тѣзи нечувани свирепства въ парламентитѣ Английски, Французски и Италиянски. Нъ едвамъ прѣзъ мѣс. Юлий испратихѫ консулски коммисии за да испитатъ това дѣто на сѫщото мѣсто, князь Цертелевъ като Русски представитель, Валтеръ-Берингъ, Английски Комисаръ и Евгений Скайлеръ делегатъ отъ Американското посолство въ Цариградъ. Скайлера придружавахѫ нѣколко дописници, именно неговия съотечественникъ Макъ-Геханъ дописникътъ на «Дейли-Нюсъ» Консулитѣ на другитѣ държави бѣхѫ вече по-напрѣдъ захванали своята работа. Коммисиитѣ пѫтувахѫ прѣзъ всичката о-

пустошена страна. Чрѣзъ старанието на Американцитѣ и Русситѣ по-голѣмата часть отъ затворницитѣ се испускахѫ. Турцитѣ за да се оправдаятъ доказваха че и Българитѣ направили ужасни свирѣства, че Българскатѣ възстаници изгорили уничтоженитѣ села за да принудятъ тамошнитѣ селяни да възстанатъ заедно съ тѣхъ, че всичко въ боятъ сѫ загинали само 1836 българи и 530 мюсюлмани и въобще за въ всичкитѣ клания обвиняваха „възстанието;" нъ въ каква свѣтлина се показа напр. подтвърдението на турскитѣ комисари Киани-паша и Едибъ-ефенди че въ Батакъ никой не билъ загиналъ, когато Френцитѣ дойдохѫ въ самия Батакъ? Отъ изслѣдованията се доказа че покрай 15,000 убититѣ Българи има само 163 Турци! Берингъ въ официялното си извѣстие прѣдлагаше да се обезоржжятъ мюсюлманитѣ и циганитѣ, да се върнатъ крадения добитъкъ и земледѣлческитѣ сѣчива на Българитѣ, па да се съградятъ уничтоженитѣ кѫщи и да се накажатъ главнитѣ турски злодѣйци. При това той обращалъ вниманието на Турцитѣ, дѣто тѣ съ звѣрствата си се лишихѫ отъ по-голѣмата часть доходи на Пловдивския санджякъ за дълго врѣме.

Россия най-много се завзимаше за Българитѣ. Когато на 1860 год. Ливанскитѣ Друзи исклаха до 16,000 Католически Маронити а християнската махала въ Дамаскъ изгориха и избиха хората, когато числото на сирацитѣ възлѣзваше до 20,000, тогась английски и французски войски обсадиха Сирия, наказаха смьртно главнитѣ виновници, а небрежливитѣ отъ турскитѣ паши, или които имаха съучастие такожде претърпѣха наказание, свалиха се отъ чинъ

или ги пратиха въ заточение. Българскитѣ „massacres" (клания) не бѣха по-малки отъ Ливанскитѣ ужаси а простираха се въ несравненно по-голѣмо землище. Россия като отъ край врѣме естественъ защитникъ на православнитѣ народи, настояваше да се окупира съ войска Европейска Турция. На това се противеше Англійското правителство, което съ приятелството си най много насьрдчи турцитѣ да се противятъ и да не приематъ съвѣтитѣ на другитѣ Европейски сили. Въ самата Англия се появи голѣмо вълнение противъ правителството, което обвиняваха че съ туркофилството си до нейдѣ-си е съучастникъ и виновато въ „Българскитѣ клания." За bulgarian atrocities" (българскитѣ свирепства) се говори почти на 450 митинги, а Гладстоновата брошура „Bulgarian horrors and the question of the east" (Българскитѣ ужаси и източното питанье) се распродаде въ около 60,000 екземпляри. Въ Цариградъ и въ самия Пловдивъ консулитѣ наскоро устроиха международни комитети за да спомагатъ на злочестото население. Леди Странгфортъ сърдечно се завзимаше да помогне на сиромаситѣ и направи какви-годѣ кѫщици на ония злочести хора, които бѣха останали отъ Батакъ. Най голѣма помощь дойде отъ Россия, гдѣто въ подаръцитѣ се надваряха благодѣтелнитѣ дружества съ частнитѣ личности. Мнозина освободени затворници отидоха въ Россия, а сѫщо така и немалко сирачета посрѣдствомъ посолството се приеха въ русскитѣ училища.

Съ несвоеврѣменното си появение Срѣдногорското възстание възбуди между Българскитѣ емигранти въ Влашко голѣмо зачудванье и много се стрѣснаха

за това, че то избухна безъ никакво споразумение съ Букурешкий комитетъ. Но понеже Турцитѣ непрестанно побѣждаваха Българитѣ, то дълго врѣме се поддържаше мисъльта че въстанието все още се продължава. Вѣстникарятъ Христо Ботевъ, който издаваше въ Букурещъ „Знаме" събра една чета и въ първитѣ дни на Юний предприе да нападне отъ Влашко въ България, което нападение по своя оригиналенъ начинъ възбуди всеобщо удивление. Като прости пѫтници тая чета всѣдна отъ Гюргево на нараходътъ „Радецки", който бѣше отъ Австрийското пароходовно дружество и пѫтуваше нагорѣ по Дунавътъ. На всѣкоя Влашка станция Българитѣ пѫтници се умножаваха. Не далечъ отъ селото Козлодуй, което се намѣрва на българский брѣгъ между Ломъ-паланка и Орѣхово, ненадѣйно тръба засвири, мнимитѣ търговци, ученици и селяни вѫтрѣ въ ладнята си облѣкоха униформи, извадиха пушки и сабли, и тѫй на ковертата се распръснаха около 200 войнишки организовани доброволци! Принудиха капитанинътъ да спрѣ на българский брѣгъ. Четата излѣзе тамъ и съ развѣвано знаме тръгна на вѫтрѣ въ България, но слѣдъ нѣколко дни постигна я сѫщата сѫдба, която прѣди осемъ години претърпѣ Хаджи Димитровото преминуванье. Подирь много боеве тамъ негдѣ при Враца подлегна на турската преголѣма сила; башибозицитѣ занесоха на байонетитѣ си нѣколко глави даже въ София.

На 2 Юлий (н. к.) Сърбитѣ и Черногорцитѣ обявиха война на Турция. Българскитѣ емигранти въ Букурещъ и старитѣ хайдуци въ Бѣлградъ взеха у-

[illegible]

Отъ начало Сръбската армия бѣше пристигнала дори до Бѣла-паланка, само единъ часъ далечъ отъ Пиротъ, а на лѣвка страна бѣше обхванала проходъ св. Никола въ Балкана. Селянитѣ отъ пограничнитѣ мѣста ако и да бѣха много пострадали въ минатитѣ възстания на 1836, 1841 и 1851 год., но това дѣто тамъ постоянно се намираха многобройни караули отъ Албанци, Турци и Черкези въ плодоносното бѣше подпадняло съвсѣмъ въ робско положение и крайно притеснени отъ десетгодѣшнаго р-

лагание на турскитѣ войски по тѣзи мѣста, но все пакъ съ радость преминуваше отъ къмъ сръбска страна. Раздадоха имъ нѣколко пушки и барутъ, но нѣмаше началници и кой да ги упражнява. Подирь нѣколко дни щастието на Сърбитѣ се измѣни. Селянитѣ отчасти пакъ се предадоха на турцитѣ, а отчасти избѣгаха въ Сърбия. Башибозуцитѣ ограбиха селата и ги изгориха, а тия селяни които въ врѣме не побѣгнали испратиха ги на онзи свѣтъ. Около 60 села унищожиха.

Когато Българскитѣ чети пристигнаха до Пандерало на границата, то войската вече отстѫпваше а бѣгството на Българскитѣ селяни бѣше въ силата си. При всичко това генералъ Черняевъ даде на четитѣ единъ горски топъ и имъ дозволи да тръгнѫтъ нататъкъ за въ Балкана. На 16 Юлий (н.к.) четитѣ излѣзоха отъ редоветѣ на Сръбската войска, захванаха проходътъ св. Никола на Балкана и се отправиха по горитѣ на Истокъ. Дойдоха даже до Чипровци отъ къмъ сѣверната страна на Балкана при Берковица и отъ тамъ се спуснаха въ долината. Народътъ се събиралъ при тѣхъ и искалъ пушки, но пушки нѣмаше за него. Освѣнъ това доброволцитѣ страдаха отъ несъгласието на войводитѣ, отъ неспособность въ военнитѣ дѣла а най много отъ глѫтъ. При селото Бѣлий Мѣхъ срѣщнаха се съ три дружини турци, които бѣха дошли отъ Враца. Горския топъ никой не знаеше да употрѣблява. Гърмежътъ се свърши съ отстѫпването на Българитѣ въ горитѣ. Всичкитѣ по-нататъшни пѫтища бѣха обсадили турцитѣ. Друго не оставаше освѣнъ да се върнѫтъ. Къмъ краятъ на Юлий пристигнаха доброво-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

върху подобрението на положението на своитѣ съотечественници. Тѣзи пратеници бѣха засвидѣтелствованитѣ патриоти и вѣстникаритѣ, Драганъ Цанковъ отъ Свищовъ, человѣкъ опитенъ отъ църковната борба, образованъ въ Нѣмско и въ Франция и развитъ въ практическитѣ работи и Марко Балабановъ отъ Клисура, който свьршилъ въ Парижь Православни науки, редакторъ на „Вѣкъ.“ Тѣ отидоха право въ Англия, гдѣто пристигнаха тъкмо по онова врѣме, когато агитациитѣ за „Bulgarian atrocities“ (Българскитѣ свирепства) бѣха въ най голѣмо вълнение. Послѣ това се представиха на министритѣ на вънкашнитѣ дѣла на всичкитѣ континентални велики сили и най послѣ отидоха въ Россия, гдѣто и останаха до обявението на войната. Въ това сѫще врѣме Българитѣ отъ Турско а така и емигрантитѣ пращаха благодарителни адреси на Гладстона и на другитѣ Англичани, които се завзимаха за Българский народъ.

Напослѣдъкъ на 12 Декемврий (н. к.) събра се въ Цариградъ предварителна Конференция подъ предсѣдателството на Генерала Игнатиева за да размисли върху преобразованията, които трѣбаше да се въведѫтъ въ България, подъ строгото влияние на великитѣ сили.— А пакъ собственно Конференцията има засѣдание отъ $^{23}/_{11}$ Декемврий 1876 до $^{20}/_{8}$ Януарий 1877 година. Споредъ удобреннятъ на Конференцията проектъ България щеше да се организира въ двѣ области, на които общето пространство бѣше почти еднакво съ границата на Българската църква. За главенъ градъ на источната область щеше да бѫде Търново, а на западната область

[illegible]

[illegible]

Мусулманитѣ, споредъ каквото е населението. Върху упазванието на мирътъ щѣше да надзирава народната гвардия, въ която християнитѣ щеха да си иматъ християнски офицери, а пакъ мусулманитѣ — мусулмани. Въ главнитѣ градове щѣха да се наредятъ сѫдилища. Българский языкъ щеше да бѫде правителственний, нъ въ смѣсенитѣ кантони языцитѣ турски и български щеха да бѫдатъ равноправни. Данъцитѣ, които се плащатъ на Портата, споредъ доходитѣ на послѣднитѣ десетъ години, щеха да се приведатъ въ опредѣлено неуголѣмявано количество, непроменявано въ растояние на петь години. Населяванието на Черкезитѣ се запрещава. Испълнението на тая автономия щѣли да извършатъ великитѣ сили, като употрѣбятъ 5000 Белгийски войници; нарочно се предложи войска отъ малка държава, която да не възбѫжда съревнованието на великитѣ сили. Постоянна мѣждународна коммисия щѣше да наблюдава и за напредъ върху изборитѣ, сѫдопроизводството и управлението.

Турцитѣ отговориха на предложенията на Конференцията съ прогласяваньето на своята Конституция и съ свикваньето на турски Парламентъ; тѣ мислѣха съ това най-добрѣ да докажатъ че тѣхната Дьржава е напрѣднала и че още е способна да живѣе. Противъ проектътъ, относително до България, Портата изложи своитѣ забѣлежки и своитѣ прѣдложения. Конференцията се свърши съ това, гдѣто съ послѣднето засѣдание Сализбери и Игнатиевъ прогласиха турскитѣ прѣдложения за невъзможни да се приемѫтъ.

Войната стана неизбѣжна. Россия се яви на

бойното поле за да извърши това, което не може да изпълни въ по-прежнитѣ войни, 1806—1812, 1828—1829 и 1853—1856 — освобождението на България. Въ Россия между всичкитѣ съсловия на народътъ имаше не по-малко ентусиазмъ къмъ това свято дѣло, отколкото нѣкога въ времето на филеллинизма у западнитѣ народи за освобождението на Гърцитѣ. На $^{12}/_{24}$ Априлий се обяви войната и армията, която още презъ есеньта бѣше почнала да се съсредоточава при Кишиневъ въ Бесарабия, тръгна презъ Влашко въ походъ за къмъ Дунавътъ. Блистателнитѣ и славнитѣ дѣла на русскитѣ войски, минуването презъ Дунавътъ при Браила и Свищовъ, обсаждането и заробването на Османъ-пашовата войска въ Плѣвенъ, преминуването на Гурка два пѫти презъ Балкана, юнашкото защищаване на Шипка отъ генерала Радецки, заробваньето на Шипченската турска армия, разбиването на Сюлеимановата войска, при Пловдивъ, и пристиганието на Русситѣ дори до Бѣло море (Егейско и Мраморно) — всичко това всѣкой още добрѣ помни. И Българитѣ взеха участие въ войната; заедно съ русситѣ войски презъ Дунавътъ навлѣзоха шесть български „Дружини" доброволници организувани още въ Кишиневъ и въ Плоещъ; въ Търново се образуваха двѣ нови Дружини. Тѣзи юнаци, между които бѣха и останалитѣ отъ русско-българската бригада, отъ възстаницитѣ и хайдуцитѣ въ по-напрежнитѣ боеве, славно се отличиха въ петмѣсечното защищаване на Шипченский проходъ.

Въ тая война България много пострада. На Турцитѣ бѣше съвършенно дозволено да убиватъ

безоржжнитѣ Българи, едноплѣменници и едновѣрци на Московцитѣ. Около 15,000 души закараха въ Азия, па и цариградскитѣ Българи, които до сега бѣха неповредени, начнаха и тѣхъ въ тъмници да затварятъ и да ги пращатъ въ Диярбекиръ или въ Ангора; и Екзарха Антима проводиха въ Ангора на заточение. Въ Пловдивъ, Одринъ, въ Сливенъ съ стотини Българи отъ всичкитѣ съсловия избѣсиха. Най-злѣ стана когато кждѣ края на Юлий се принуди Гурко да отстжпи отъ источна Тракия назадъ пакъ на Балкана; Турцитѣ изгориха селата и изклаха всичкитѣ хора, които съ врѣме не бѣгаха за да се избавятъ. „Турскитѣ звѣрства", писа ми въ Септемврий единъ Българинъ, „сж несравненно по-голѣми отъ ланскитѣ клания. Ние въ освободената българска область заради тѣхъ научаваме всѣкой день нови извѣстия отъ бѣжанцитѣ, и когато слушамъ какво разсказватъ тѣзи злощастници, сърдцето ме боли, па дори по нѣкога съмъ въ отчаяние за бждщностьта на Българский народъ — страхувамъ се че проклѣтитѣ Турци съвсѣмъ ще го истребжтъ!" Лѣсоветѣ и горитѣ около Търново и Габрово бѣха препълнени отъ хиляди человѣци, отъ които студътъ и болѣститѣ много изморихa, и едва въ Януарий можаха да се завърнатъ пакъ въ Тракия. Градоветѣ Стара-Загора и Калоферъ и други съвсѣмъ изгорѣха, Татаръ-Пазарджикъ и София отчасти, а Свищовъ, Търново и Пловдивъ се запазиха само чрезъ искуството постживанье на Русситѣ и по товадѣто во врѣме ги завзеха.

Съ Святостефанский миръ отъ 19 Февруарий 1878 год., заключенъ прѣдъ вратитѣ на самий Ца

градъ, устрои се Българското Княжество. Ѿдъ изминуванието на 485 години (отъ падание-на Търново въ 1393 год.) България пакъ се ѿбоди и възобнови съ побѣдоносните оржжия на ѿродните Русси, и обнови се въ границите на ѿта Църква и своята народность. Тѣзи граници ѿо малко сж по-широки отъ колкото бѣха установени на Конференцията, взеха се въ по-строго внимание народоописателните отношения. Споредъ изложението на Петермановите „Географически Съобщения" новата българска Дьржава има пространство 3091 □ мили. Разшироението на България ѿори до Албания и Тесалия възбуди между нѣкои Западни народи очудаванье а отчасти и ядосванье. Но ѿе вече по-напрѣдъ споменахме литературата на ѿтешественницитѣ за тия земи, отъ която става ѿно, че и тази часть на новото Княжество, освѣнь ѿнѣколко хиляди Арнаути, южни Ромжни (Цинцари ѿли Куцовласи) и Гърци, е населена пакъ само съ ѿлгари. Още въ 1845 год. Фалмерайеръ, като поѿивѣлъ нѣколко недѣли въ Солунъ, написа че околѿостьта на този градъ е Славянска дори до Олимпъ, ѿтукъ всѣкой търговецъ е длъженъ да знае колкоѿодѣ българский езикъ и че е застрашително това ѿщо „дѣто днесь голѣмата масса на Македонското ѿлско население съ неговите попове и старѣйшини ѿже да се споразумѣе изведнъжь безъ преводачь съ своите едновѣрци, Московцитѣ, отъ Киевъ, Дорогобушъ и Новгородъ!"*) Обаче Българитѣ тамъ не при-

*) Fallmerayer Fragmente aus dem Orient. Stuttgart 1845, II., 186.

добиха нито Солунъ, това естествено пристанище на Македония (гдѣто впрочемъ половината население е испанско-еврейско) но по-нататъкъ на истокъ имат се даде крайморието въ права черта отъ 18 земеписни мили, което се простира отъ Халкидийский полуостровъ до Буру-гйолъ и е населено отъ твърдо смѣсени жители, Турци, Гърци, Ромжни и Българи. Въ това крайморие Кавала е едничкото голѣмичко пристанище срѣщж островътъ Тасосъ и други два малки пристанища, едното при Орфани а второто при Лагосъ не далечь отъ развалинитѣ на древния градъ Абдера, който лѣжи на предгорието Балустра-Бурунъ.

Управлението на страната, нареждано отъ Русситѣ, подъ ржководството на княза Черкаский, прилича на онова, което бѣше предложила конференцията. Въ санджацитѣ сж поставени военни русски Губернатори, а до тѣхъ сж придружени граждански български вице-губернатори. Мѣста вицегубернаторски завземжтъ познатитѣ български родолюбци, въ Свищовъ Балабановъ, въ Търново Цанковъ, въ София професоръ Дриновъ, въ Сливенъ извѣстний вѣстникарь и поетъ Славейковъ, въ Пловдивъ Ивановъ Бессарабски Българинъ отъ Кишиневъ и други. Чиновници по администрацията се взематъ отъ българската интелигенция, както емигрантитѣ така и учителитѣ, кждѣ каквито има. Въобще е въведено най-широко самоуправление. Окржжнитѣ и градскитѣ съвѣти повечето сж вече избрани; между тѣхъ има да засѣдаватъ и Мохамедани. Турци сиромаси на много мѣста останаха; а пакъ въ Търново, въ София, въ Кюстендилъ и другадѣ Мохамеданитѣ се по

DR
83
.J5

кръщаватъ, най-много по настояванието на своитѣ жени, които подирь освобождението на България искатъ така сѫщо да живѣѭтъ по-свободно безъ яшмакъ и безъ харемски затворъ. Но турското население въ Тракийската равнина, понеже е виновато въ кланията на 1876 и 1877 год., заради това избѣга въ Цариградъ и Мала Азия заедно съ своитѣ аги и бейове.

Сега развитието на новата България е едва въ началото си. Въ западнитѣ страни още не е влѣзла войската и не сѫ организовани, границитѣ още не сѫ подробно опредѣлени, събрание още не е свиквано и Князьтъ не е избранъ. Па даже и главния градъ още не е установенъ. Най-стодния за това мѣсто е градътъ София (Срѣдецъ), който е расположенъ въ прекрасна зелена долина между исполинитѣ Витошъ, Рила и Балкана, на това мѣсто, гдѣто наскоро ще се срѣщнѫтъ четири важни желѣзници, тъкмо въ срѣдата на България, 38 мили далечь отъ Охридското езеро, 49 мили отъ Черно море при Бургасъ, 19 мили отъ Дунава при Ломъ и 22 мили отъ турскитѣ граници въ Родопа. Стария планински градъ Търново е далечь отъ западната граница при Охрида 65 мили, а отъ хубавия Пловдивъ турскитѣ граници въ Родопа сѫ далечь само 6 мили.

Днешната испълнена съ население България, особенно Тракия, само е сѣнка на това, което бѣше прѣди десетина години. Подирь войната хората много пострадаха отъ болести, които се появиха между заробенитѣ Турци и умирающитѣ бѣжанци, на което много спомагаха и испаренията на бойнитѣ полета. Но

полека-лека тая страна пакъ ще се въздигне. Народътъ е трудолюбивъ, миренъ и прилѣженъ, земледѣлчески и промишленъ. Освѣнъ Българитѣ, никой другъ народъ на Истокъ не се занимава съ занаети и фабрикация; тука всѣкий градецъ има своята индустрия — работятъ шаякъ, тъкжтъ килими, приготовляватъ гюлово масло, желѣзарство, кожарство (табакджкъ), грънчарство и други. Това което Българитѣ направиха за въздиганието на своя народъ още въ врѣмето на турското правителство при най-неблагоприятнитѣ обстоятелства, то показва тѣхнитѣ голѣми дарби. Нѣматъ недостатъкъ отъ свои интелигентни хора, както между гражданитѣ въ България, така и между емигрантитѣ въ Влашко, въ ромжнска Бессарабия и въ южна Россия, които сега полека-лека се завръщатъ въ отечеството си. Най-първо ще бжде потрѣбно да подновятъ прѣдишния си промишленъ, търговски, училищенъ и книжовенъ напрѣдъкъ, който се прекъсна по причина на послѣднитѣ нещастия и тогазъ по сжщия този пжть умно да вървжтъ къмъ блѣстяща бждащность.

DR 83 .J5156 C.1
Bulgarskoto kniazhestvo.
Stanford University Libraries
3 6105 036 950 025

DR
83
.J51

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.